

Arkiivaáššennr. 24/544

<u>Ášši</u>	<u>Gos</u>	<u>Goas</u>
001/24	Sámediggeráđdi – dievasčoahkkináššit	23.01.2024-25.01.2024
005/24	Sámedikki dievasčoahkkin	05.03.2024-08.03.2024
001/24	Plána ja finánsalávdegoddi	20.02.2024-23.02.2024

Duohtavuoda- ja soabadankommišuvnna raporta - Sámedikki bajitdási árvvoštallamat

Áššečilgehus

Stuoradiggi nammadii 2018:s kommišuvnna mii galggai kártet Norgga eiseváldiid dáruiduhttinpolitihka historjjá, guorahallat politihka váikkuhusaid ja evttohit soabadandoaimbajuid. Dan mearridii Stuoradiggi viiddis ja dárkilis proseassa vuodul mii fátmastii gullelaš ášahusaid ja organisašuvnnaid.

Duohtavuoda- ja soabadankommišuvnna ásaheapmi Norggas čatnasa ollu sullasaš proseassaide eará riikkain, vuosttažettiin Kanadas ja Kalaallit Nunaatas/Ruonáeatnamis ja buohtalas proseassaide Ruoŋas ja Suomas. Maiddáí Lulli-Afrihká duohtavuoda- ja soabadankommišuvnna lea leamaš dehálaš inspirašuvdnagáldu. Davviriikkalaš ja kanadalaš proseassat spiehkastit eará proseassain dainna go eai leat vuolgahuvvon veahkaválddálaš riidduid oktavuodas, muhto demokratijain, ráfi ja stabiila áigodagas dainna ulbmiliin ahte guorahallat riikka iežas politihka ja dan guhkesáiggi váikkuhusaid.

Sámediggi ja sámi aktevrrat leat leamaš guovddážiis Norgga kommišuvnna ceggemis. Sámi parlamentáralaš ráđđi álggii juo 2004:s bargat dan guvlui ahte cegget kommišuvnnaid Norggas, Ruoŋas ja Suomas. Ruoŋas ceggeje guokte sierra kommišuvnna: Duohtavuodakommišuvnna sámi álbmoga várás, ja Duohtavuoda- ja soabadankommišuvnna duortnosvággiččaid, kveanaid ja láddelaččaid várás. Vuosttaš kommišuvnna geigii raporttas skábmamánu 15.b. 2023, ja nubbi fas galgá geiget raporttas ovdal juovlamánu 1.b. 2025. Suomas galgá duohtavuoda- ja soabadankommišuvnna sámiid várás geiget raportta juovlamánu 31. b. 2025.

Norgga Sámediggi dagai dievasčoahkkinmearrádusa 2004:s ja 2014:s dan birra ahte lea dárbu eanet máhttu

dáruiduhttima birra, ja lei sávaldat álggahit almmolaš guorahallama dáruiduhttinpolitihka ja dan váikkuhusaid birra. Dasto sámediggeráđđi ovddidii sávaldaga Gieldda- ja ođasmahttindepartementii. Árrasárvalusa vuodul Stuoradiggi mearridii 2017:s áсахит dakkár kommišuvnna. Stuoradikki presideantagoddi oaččui bargun ráhkadit evttohusa kommišuvnna mandáhtii, nammii ja čoahkkádussii. Sámediggi barggai álbmotčoahkkimiid lágideami bokte dan ala ahte sámi servodat viidát fátmastuvvo kommišuvnna mandáhta hábmemii. Sámedikki dievasčoahkkin mearridii cealkámuša kommišuvnna mandáhtii, ja álbmotčoahkkimiid referáhtat geigejuvvoje kommišuvdnii. Geassemánu 14.b. 2018 áсахii Stuoradiggi kommišuvnna. Kommišuvnnas ledje 12 miellahtu. Manjel maiddáii vuovdesuopmelaččat fátmastuvvo ja dulkojuvvoje oassin mandáhttii. Raporta *Sannhet og forsoning-grunnlag for et oppgjør med fornorskingspolitikk og urett mot same, kvener/norskfinner og skogfinner* (duohtavuohhta ja soabadeapmi – vuodđu čielggadit dáruiduhttinpolitihka ja vearrivuoda sápmelaččaid, kveanid/norggasuopmelaččaid ja vuovdesuopmelaččaid vuostá) geigejuvvui Stuoradiggái ja almmuhuvvui geassemánu 1.b. 2023.

Mandáhtta govvidii golbma barggu maid kommišuvdna galggai čadahit :

- Kommišuvdna galgá čadahit historjjálaš kártema mii govvida Norgga eiseválddiid politihka ja doaimma sámiid ja kvenaid/norggasuopmelaččaid ektui sihke báikkálaččat, regiovnínalaččat ja našuvnnaččat.
- Kommišuvdna galgá guorahallat dáruiduhttinpolitihka váikkuhusaid. Jus dál leat makkárge lassiváikkuhusat, de galget dat boahtit ovdan raporttas.
- Evttohit doaimbajuid mat váikkuhit viidásit soabadeami.

Kommišuvdna muitala ieš ahte sii leat lágidan viiddis servodatoktavuođa, ja áššáiguoskevaš birrasat ja organisašuvnnat leat fátmastuvvon, earret eará rabasčoahkkimiid ja gáfestallamiid bokte. Kommišuvnna vuolggasadjii lei dálá dutkan, ja čállá ieš raporttas ahte eai buot fáttát eaige geográfalaš guovllut leat seamma bures gokčojuvvon. Davvisámi dilálašvuodát, ja dáruiduhttinpolitihka lvggu davábealde Davvi-Romssas leat eanet tematiserejuvvon ja dutkojuvvon go eará guovllut riikkas. Dáruiduhttinpolitihka váikkuhusat eai leat systemáhtalaččat guorahallojuvvon. Kommišuvdna lea guorahallan arkiivvaid ja diŋgon gávccii olggobealde čielggadeami dakkár surggiin gos lei dárbu háhkat dieđuid. Čielggademiid leat atnán gáldun kommišuvnna raporttii, ja dat leat almmuhuvvon elektrovnnalaš mielddusin raporttas.

Kommišuvdna lea barggustis viežžan persovnnalaš muitalusaid main ovttaskas olbmot dahje unnit joavkkut leat muitalan oainnuideaset ja vásáhusaideaset dáruiduhttinpolitihka, dáruiduhttima ja vearrivuoda birra. Kommišuvdna lea guldalan ja duođaštan ovttaskas olbmuid ja unnit joavkkuid muitalusaid das mot dát politihka ja vearrivuohhta lea čuohcan sidjiide dahje muhtin lagasolbmuid. 766 historjjá leat muitaluuvon, juogo njálmmálaččat rabas čoahkkimiin, persovnnalaš jearahallamiin dahje sáddejuvvon čálalaččat kommišuvdnii. Kommišuvdna lea geardduhan analysa muitalusain, mat sisttisdoallet massima, vuostálastima ja birgema mángga fáttá siskobealde dego giella ja kultuvra, vealaheami, riiduid, bajásšaddama ja oahpahusa ja identitehta, namuhan dihte muhtumiid. Oktiibuot šaddet persovnnalaš muitalusat dehálaš duogážin dasa mot kommišuvdna ipmirda dáruiduhttinpolitihka ja dan váikkuhusaid, seammás go dat maid lea nanu ja dehálaš materiála manjitáigái ja boahttevaš buolvvaid ipmárdussii dáruiduhttinpolitihka birra. Kommišuvdna lea maiddáii ožžon eará materiálaid ovttaskas olbmui, organisašuvnnain ja áсахusain, ovdamearkka dihte muitomateriála, čáppagirjjálašvuoda, govaid, jietnabáttiid ja videoid. Buot materiála, maid kommišuvdna lea čohkken, lea addon Arkiivadoaimmahakkii mearriduvvon njuolggadusaiguin boahttevaš geahčadeami várás.

Visot materiála maid kommišuvdna lea čohkken lea addon Arkiivadoaimmahakkii. Arkiiva lea klausulerejuvvon 100 jagi, earret muhtun áššeoasit maid kommišuvdna lea almmuhan sáhttit leat almmolaččat olámuttus. Das oaivvilduvvo ahte klausulerejuvvon dokumeanttaide ii sáhte addit geahčadanlobi jus dasa ii leat láchavuodđu. Geahčadeapmi lea vuosttažettiin gullevaš sutnje, gii ieš lea addán materiála, dahje dutkiide. Kommišuvdna lea mearridan geahčadannjuolggadusaid (geahča 3. mildosa). Nugo dilli lea dál, de lea Arkiivadoaimmahaga duohken hálddašit ja mearridit sáhttago ja galgágo addit geahčadanlobi dokumeanttaide. Arkiivva gieđahallan lea ollu daid dábálaš njuolggadusaid vuodul maid Arkiivadoaimmahat hálddaša, ja earenoamášlága vuodul mii gusto kommišuvdnii miessemánu 12.b. 2022 lága nr. 41 dieđu oažžuma birra jna. kommišuvdnii guorahallat dáruiduhttinpolitihka ja vearrivuoda sámiid, kvenaid ja norggasuopmelaččaid vuostá. Lassin kommišuvdna čujuha njuolggadusain, maid leat mearridan Duohtavuoda- ja soabadankommišuvnna arkiivva geahčadeami várás, Sámedikki etihkalaš njuolggadusaide dearvvašvuodadutkama várás.

Doahpagiid birra - dáruiduhttin ja vearrivuohta

Kommišuvdna definere dáruiduhttinpolitihka ulbmillaš, stáhtalaš, regionála ja báikkálaš doaibmabidjun mat galge oažžut sámiid, kvenaid/norggasuopmelaččaid ja vuovdesuopmelaččaid “guođdit iežaset gielaid ja kultuvrralaš mihtilmasvuodaid – ja daid sadjái sajáidahttit dáčča ekvivaleanttaid.” Muhto kommišuvdna ii leat gáržžidan barggu dušše fas dáruiduhttinpolitihkkii minortehpolitihkalaš prográmmán. Politihkka ferte, čállet sii, gehččojuvvot dáruiduhttima oktavuodas dakkár politihkalaš mearrádusaid ja servodatrievdamiid bokte, main ii lean áigumuš dáruiduhttit, muhto main dattetge ledje dáruiduhttinváikkhusat.

Kommišuvdna dadjá ahte vaikko vel “dáruiduhttinpolitihkka loahpahuuvui, de jotkojuvvoje olu doaibmanminstarat, guottut ja servodatstruktuvrrat maid dáruiduhttinpolitihkka lei hábmen. Eará proseassat mat doalvuohedje assimileremii, eai goitge bisánan dallego dáruiduhttinpolitihkka loahpahuuvui. Lassin lea njuolggadusaid váilevaš implementeren, mat galge sihkarastit dahje nannet unnitloguid, váikkuhan daid mañemus jagiid.”

Mánngga sajis raporttas čájehit sii mot mii ain eallit dáruiduhttimiin ja dan váikkhusaiguin. Ovdamearkka dihte sii čállet Giellamassima kapihttalas ahte “giellamassima váikkhusat, ja nu maiddá dáruiduhttima, ain gávdnojit odne”. Kapihttalas boazodoalu eavttuid birra sii čállet ahte “areálasisabahkkemiin ja doaibmabijuin sierra ja oktiibuot leat dáruiduhttinváikkhusat.”

Doaba vearrivuohta lea oassin kommišuvnna namas ja mandáhtas. Kommišuvdna oaivvilda ahte dáruiduhttinpolitihkka lei vearrivuohta, ja deattuha ahte dat lea maiddá almmustahtán eará vearrivuođaid historjjá čađa. Dat leat ekonomalaš, politihkalaš, identitehtalaš ja psykologalaš vearrivuođat. Kommišuvdna čujuha ahte ovdeš vearrivuođain leat váikkhusat dálá áigái, seammás go leat fuomášuvvon vearrivuođat mat dál ain dáhpuhuvvet.

Raporttas guorahallojuvvo ja geavahuvvo maiddá doaba koloniseren. Kommišuvdna čujuha dasa ahte doahpagat nugo kolonialisma, koloniseren ja dekoloniseren adnojit eambo ja eambo, ja nu maiddá digaštallojit, sámi fáttáid govvideimiin. Kommišuvdna geavaha doahpaga “eanadoallokoloniseren” čilget ođđagilvima, ođđa doaluid álggahemiid ja ássamiid. Raporta duodašta mot viiddis eanadoallokoloniseren lei ulbmillaš politihkka mii galgai nannet Norgga lagašvuoda rádjeguovlluin ja “hævde Norge for nordmændene i landet selv” (čuoččuhit Norgga norgalaččaid várás). Dainna lágiin dat lei oassi dáruiduhttinpolitihkas mas ledje stuora váikkhusat sámi servodahkii.

Kommišuvnna lahkoneapmi soabadeapmái ja evttohus doaibmabijuide

Soabadeapmi ja bajitdási ulbmil go Stuoradiggi ásahii Duohtavuoda- ja soabadankommišuvnna, ja kommišuvnna mandáhtas lei čielga vuordámuššan ahte kommišuvdna galgai mieđuštit soabadeapmái. Sihke doaibmabijut dásseárvu várás, doaibmabijut giela ja kultuvrra ovddideami várás ja doaibmabijut buoridan várás eanetloguálbmoga máhtu leat namuhuvvon ovdamearkan. Kommišuvdna ieš nanne ahte soabadeapmi lea proseassa ja maiddá dilli. Soabaduvvon servodat ii leat juoga maid sáhtta mearridit. Dat lea baicca bajitdási mihttu, dahje višuvdna dasa makkár servodaga mii háliidit.

Kommišuvdna ipmirda soabaduvvon servodaga dakkár servodahkan mas álbmogis lea oktasaš nanu máhttovuođdu dáruiduhttima birra ja dan váikkhusaid birra; gos sihke álbmot ja almmolaš eiseválddit dovddastit ahte lea dahkon boasttuvuohta sámiid, kvenaid/norggasuopmelaččaid ja vuovdesuopmelaččaid vuostá, ja ahte dain daguin ledje negatiiva váikkhusat ovttaskas unnitloguálbmogiidda ja joavkkuide ollislaččat; ja dasto ahte álbmogis lea alla luohttámuš eará olbmuid, servodatásahusaide, ja earenoamážit politihkalaš ásahusaide; ja ahte ovttaskas olbmot ja joavkkut sáhttet dohkkehit ja bures eallit iežaset duogážiin. Kommišuvdna bidjá maid vuodđun ahte soabaduvvon servodagas dovddastuvvo ahte dáruiduhttinpolitihkas ledje negatiiva váikkhusat maiddá eanetloguálbmogii. Sii čuoččuhit ahte dáruiduhttinpolitihka vuodđun lei váilevaš dásseárvu gaskal sámiid, kvenaid/norggasuopmelaččaid ja vuovdesuopmelaččaid ovta bealde, ja eanetloguálbmoga nuppe bealde, ja dat nannii dan, ja ahte soabaduvvon servodaga dovdomearkan ferte leat gielalaš, kultuvrralaš ja identitehtalaš dásseárvu.

Kommišuvdna váldá vuolggasadjin dan ahte lea álkit olahit soabadeami jus indiviidain ja joavkkuin lea seamma oaidnu das mii duodas lea dáhpuhuvvan historjjálaččat. Sii deatuhit ahte Norgga oktavuodas lea eanetlogu váilevaš máhttu dáruiduhttinhistorjjá birra hehttehussan soabadeapmái, ja čujuha earret eará dasa mot váilevaš máhttu dahká vejolažžan spekuleret motiivaid, vejolaš fáktádieđuid, konspirašuvdnateoriijaid, vealaheami ja sámiid cielaheami. Dat fas doalvuva polariseremii soahpatmeahtun vuostálasvuodaide. Go dát ipmárdus adno

vuodđun, de dat mearkkaša ahte historjjálaš guorahallan ii leat doarvái jus galgá soabalašvuohta olahuvvot. Máhtu ferte maiddái gaskkustit álbmogii.

Kommišuvnna mandáhtas deattuhuvvo ahte kommišuvdna galgá “bidjat vuodu viidasit soabadeapmái”. Ná čujuha Stuoradiggi ahte leat juo čađahuvvon mángga doaimbajuju mat leat váikkuhan soabadeapmái. Kommišuvdna nanne ahte leat ovtta oaivilis dasa, seammás go čujuha ahte leat deaivvadan olu olbmuiquin geat eai leat vásihan makkárge soabadeami.

Kommišuvnna evttohus lea oaivvilduvvon Stuoradiggái, ja sii evttohit ahte Stuoradiggi sihkkarastá systemáhtalaš čuovvoleami dain doaimbajujuin mat álggahuvvojit, ja soabadanbarggu ođasmahttima. Iešgudetge servodataktevrrat fertejit leat mielde ollislaš rahčamušas, muhto nátionála eiseválddiin lea bajitdási ovddasvástádus. Kommišuvdna deattuha maiddái ahte dárbbahuvvojit báikkálaš soabadanproseassat. Norgga eiseválddit ja guoskevaš ášahusat ávžžuhuvvojit čuovvut duohtavuoda- ja soabadanproseassaid mat čađahuvvojit Ruoŧas ja Suomas, ja ovddidit doaimbajujuid daid eará kommišuvnnaid gávdnosiid vuodul.

Kommišuvdna evttoha soabadandoaimbajujuid viđa oasis maid sii oaivvildit galget leat vuodđun soabadanproseassas:

1. Máhttu ja gaskkusteapmi
2. Giella
3. Kultuvra
4. Riidduid eastadeapmi
5. Njuolggadusaid implementeren.

Seammás čujuhit doaimbajujuovttohusaide mat leat ovddiduvvon kommišuvdnii, ja mat maiddái leat duođastuvvon raporttas. Sii čujuhit maiddái rapporta nuppi oassái historjjálaš kártema birra, ja goalmát oassái dáruiduhttinpolitihka váikkuhusaid birra, mat dahket máhttovuodu, mii sáhtá leat vuodđun eará doaimbajujuide. Eai buot dárbbut, mat bohtet ovdan dain osiin raporttas, leat geardduhuvvon raportta njealját oasis soabadeami birra.

Sámediggeráđi gulaskuddan

Dakkavide go kommišuvdna geigii iežas raportta, de Sámediggeráđi sáddii Duohtavuoda- ja soabadankommišuvnna raportta gulaskuddamii viežžan dihte sámi servodaga oaiviliid raportta sisdoalu birra ja evttohuuvvon doaimbajujuid birra, ja maiddái háhkan dihte dieđuid eará áigeguovdilis doaimbajujuid birra. Sámediggi lea sávvan viiddis searvama sámi servodagas, maiddái sámi organisašuvnnain, ášahusain, ovttaskas olbmui ja eará relevánta berošteddjiin. Čálalaš gulaskuddancealkámuša sáhtii sáddet digitála skovi bokte Sámedikki neahttasiiddus, dahje sáddet cealkámušaid e-poasttas dahje dábálaš poasttas, Sámediggái. Áigemearri sáddet čálalaš gulaskuddancealkámuša lei vuosttaš vuorus čakčamánu 30. b., muhto dat guhkiduvvui golggotmánu 31. beaivái. Lassin lágduvvoje njálmmálaš, digitála gulaskuddamat sihke organisašuvnnaide, ášahusaide ja ovttaskas olmuide golggotmánu 18.b.

Sámediggi mearridii reviderejuvvon bušehtas várret 1 miljon ruvno doarjjan doaimmaide mat álggahedje dahje láhče deaivvademiid dainna ulbmiliin ahte digaštallat dahje gieđahallat kommišuvdnaraportta sisdoalu. Ruhta juolluduvvui guovtti iešgudetge ohcanvuodot ortnegiin: kulturdoaimbajuju ja ášahusovddideapmi. Ovcci organisašuvnna ohce doarjaga dán ulbmilii, ja oktiibuot juolluduvvui sullii 300.000,- ru.

Sámediggi almustahtii viidát gulaskuddama birra ja vejolašvuođa birra ohcat doarjaga Sámedikki neahttasiiddus ja sosiála media kanálain, ja annonssaoastima bokte relevánta mediain lulli-, julev- ja davvisámi guovlluin. Lassin Sámediggi dieđihii ja ávžžuhii searvat gulaskuddamii mángga preassadieđáhusain ja kronihkain fáttá birra, ja iešgudetge sártniin ja sáhkavuorui maid Sámediggeráđi doalai olles dan áigodaga. Sámediggi doalai maiddái digitála seminára gos ovdanbukte raportta sisdoalu ja proseassa. Sámedikki vuorrasiidráđi lea meannudan raportta ja ovddidan čálalaš cealkámuša. Sámediggeráđi lea maid čoahkkinnastán Sámedikki nuoraidpolitihkalaš lávdegottiin, geat váldde ovdan fáttáid mat sidjiide leat dehálaččat.

12 organisašuvnna/ášahusa, muhto ii oktage ovttaskas olmmoš, serve njálmmálaš, digitála gulaskuddamii, ja oktiibuot 66 organisašuvnna/ášahusa, 5 suohkana/fylkasuohkana ja 12 ovttaskas olmo sáddeje sisa čálalaš gulaskuddancealkámušaid. Čálalaš gulaskuddancealkámušaid sáhtá oaidnit Sámedikki neahttasiiddus, ja leat sáddejuvvon Stuoradiggái. Buot Sámedikki válgabirret leat ovddastuvvon gulaskuddanášahusaid gaskkas. Eanemus gulaskuddancealkámušat bohtet Viesttarmeara válgabirres (10), ja unnimus fas bohtet Lulli-Norgga

válgabiirres (3). 35 gulaskuddancealkámuša leat nationála.

Obbalaččat gulaskuddanásahusat celket ahte kommišuvdna lea bargan dárkilis ja mávssolaš barggu, ja oallugat giitet kommišuvnna buori barggu ovddas. Dattetge mánggas moitet kommišuvnna čoahkkádusa, mandáhta ja proseassa. Daid gaskkas muhtumat čujuhit ahte váilevaš lullisámi ovddasteapmi kommišuvnna lea dagahan eahpeluohttámuša olbmui ja váilevašvuodaide raporttas. Earát fas oaivvildit ahte kommišuvnna mandáhtta kártet golmma unnitlogujoavkku diliid oktanaga lei beare viiddis, ja ahte dat lea dagahan čiekŋalismáhtu ovdii. Muhtumat fas moitet sámi ásahusaid váilevaš fátmasteami proseassas, ja mitalit váttis vásáhusaid ja riiduid birra kommišuvnna rabas čoahkkimiin ja ovttaskas kommišuvdnalahtuid deaivvademiin. Deattuhuvvo maiddá ahte kommišuvdna livččii galgan eanet viežžat mánáid ja nuoraid perspektiivvaid, ja sámiid perspektiivvaid geat leat stáhtaássit min ránnjárrikkain, muhto geaidda Norgga politihka dattetge váikkuha. Mánggas čujuhit ahte eanetloguálbmoga perspektiivvat váilot. Muhtumat oaivvildit ahte raporta galggašii leat sámegillii, ja ahte raportta sturrodat ja huksehus dahká váttisin dádjadit das.

Muhtun gulaskuddanásahusat čujuhit váilevašvuodaide, ja muhtun muddui boasttuvuodaide, raportta sisdoalus. Dat guoská geográfalaš guovlluid váilevaš gokčamii, nugo márkosámi historjá Ofuohtas ja Lulli-Romssa, ja davvisámi boazodoallu Máttá-Várjjagis ja mitalusat lullisámi guovlluin. Dasa gullet fáttát maid livčče galgan eambo govvidit, ovdamearkka dihte duoji, luođi, biebmovuogádagaid, árbedieđu, sámi máilmmiipmárdusa ja vuoiŋgalašvuoda massima mearkkašumi, ja girkoeallima mánggabealatvuoda.

Go guoská soabadanvejolašvuodaide, de orrot gulaskuddanásahusat obbalaččat oaivvildeame ahte dat lea váttis. Hui oallugat čilgejit iežaset gulaskuddanvástádusain váilevaš luohttámuša, ahte soabadanproseassa gáibida guokte beali, ja bidjet vuodđun ahte dálá vearrivuohhta ferte loahpahuvvot ja njulgejuvvot ovdalgo lea vejolaš soabadit. Gulaskuddancealkámušat čájehit maiddá obbalaš jáhku das ahte dáruiduhttin ain báidná ásahusaid ja servodatstruktuvrraid. Ovdamearkkat das leat vealaheapmi almmolašvuoda deaivvademiin, sámegiela ja sámi kultuvrra badjelgeahččan ja váilevaš máhttu ja kulturipmárdus. Eanas gulaskuddancealkámušat deattuhit soabadeami sámi servodaga várás. Sin gaskkas geat namuhit kvenaid/norggasuopmelaččaid ja vuovdesuopmelaččaid, lea solidaritehta ja dohkkeheapmi das ahte sin soabadanproseassat leat dehálaččat.

Hui mánggas čujuhit ahte sámi ásahusaid iešmearrideapmi lea guovddážiis raportta čuovvoleamis, ja ahte sámi servodat ferte oamastit narratiiva viidásit barggus. Oallugat celket ahte sii leat juo njulgeme ja soabadeame sin beaivválaš doaimmas. Sis lea garra áigumuš ain veahkehit dan barggus, beare sis leat doarvái resurssat. Mánga aktevrra, earret eará girkus, oahpahussuorggis ja iešguđetge suohkaniin, mitalit ahte leat juo álggahan sierra proseassaid.

Mánga gulaskuddanásahusa dadjet ahte kommišuvnna doaibmaevttohusat leat unnán konkrehta ja ahte iešguđetge aktevrraid ovddasvástádus ii leat doarvái bures čilgejuvvon. Sii ballet ahte raporta duššindahkko iige doalvvut makkárge konkrehta bohtosiidda. Kommišuvnna evttohuvvon piláraid siskkobealde leat eanas gulaskuddanásahusa buktán mearkkašumiid doaibmaevttohusaide. Mánggas leat ieža evttohan doaibmabijuid piláraid siskkobealde. Seammas orrot mánggas oaivvildeame ahte kommišuvnna pilárat eai leat doarvái. Oallugat evttohit doaibmabijuid olggobealde piláraid, ja muhtun gulaskuddanásahusat evttohit odđa piláraid. Fáttáid gaskkas, mat leat olggobealde kommišuvnna piláraid, leat sámi ealáhusat ja dearvvašvuoda- ja sosiálapolitihkalaš hástalusat guovddážiis.

Kommišuvnna evttohus ásahit odđa gelbbolašvuodaiguovddáža dáruiduhttinpolitihka ja vearrivuoda birra orru ánggirdeame ja sámi gulaskuddanásahusat oaivvildit dat lea buorre evttohus. Mánggas deattuhit ahte báikkálaš ja regionnalaš sámi ásahusaid ferte fátmastit dakkár barggus, ja ahte ferte váruhit ahte ii šatta gižžu hui gáržžes resurssaid ja gelbbolašvuoda alde. Danne muhtumat maid vuostaldit odđa guovddáža ásaheami, ja čujuhit baicca vejolašvuhtii dálá ásahusaide váldit dakkár nationála ovddasvástádusa. Mánggas evttohit maiddá gosa dat guovddáš galggašii, ja earret eará evttohit Unjárgga, Máze, Davvi-Romssa, Gáivuona, Loabága, Troanddima, Plassje ja Oslo, ja maiddá evttohuvo dakkár čoavddus gos guovddáš čadno muhtin alit oahppoásahussii Davvi-Norggas.

Mánggas čállet ahte váillahit doaibmabidjoevttohusaid suohkan- ja fylkasuohkan dásis. Gulaskuddanásahusat geográfalaš guovllus evttohit lunddolaččat báikkálaš doaibmabijuid. Gulaskuddancealkámušat leat hirkmat dehálaččat go Sámediggi meannuda raportta. Gulaskuddanásahusaid cealkámušaid ja doaibmaevttohusat čilgejuvvojit ja árvoštallojit dárkileabbo raportta iešguđetge áššiid oktavuodas, mat ovddiduvvojit

dievasčoahkkimii.

Sámedikki raportameannudeapmi ja evttohusat doaibmabijuide

Kommišuvdna lea guorahallamis čájehan mot dáruiduhttimis leat viiddis váikkuhusat, maiddá dain surggiin mat eai gula piláraide. Sámediggeráđđi lea identifiseren surggiid mat bures bohtet oidnosii raportta sisdoalus, muhto eai leat doarvái bures čuovvuluvvon piláraid doaibmabijuiquin. Dan vuodul ovddida Sámediggeráđđi guokte ášši piláraid haga raporttas: Ealáhus ja olmmošlaš golut.

Oktiibuot mearkkaša dat ahte Sámediggeráđđi ovddida čuovvovaš áššiid Sámedikki dievasčoahkkima meannudeapmái dán čoahkkimii:

- Duohtavuoda- ja soabadankommišuvnna raporta – Sámedikki bajitdási árvvoštallamat
- Duohtavuoha ja soabadeapmi – Pilára 1: Máhttu ja gaskkusteapmi
- Duohtavuoha ja soabadeapmi – Pilára 2: Giella ja oahpahus
- Duohtavuoha ja soabadeapmi – Pilára 3: Kultuvra ja kulturmuittut
- Duohtavuoha ja soabadeapmi – Pilára 4: Riidoastadeapmi
- Duohtavuoha ja soabadeapmi – Pilára 5: Njuolggadusaid implementeren
- Duohtavuoha ja soabadeapmi - Ealáhus
- Duohtavuoha ja soabadeapmi – Olmmošlaš golut

Sámediggi ferte máhccat eanet áššiide maŋit dievasčoahkkimiin. Dat guoská earret eará áššái siskkáldas sámi njulgenproseassaide, mas Sámedikkis juo lea mearrádus áššis 06/23. Sámediggeráđđi áigu maiddá geahčadit dáruiduhttima vahágiid ja njulgendárbbuid sámi báikegottiin. Dalle áigu Sámediggi geahčadit sámi servodaga guovllus guvlui, ja čujuhit báikkálaš doaibmabidjodárbbuide. Oahpahusásahusain ja girkus lea leamaš earenoamáš guovddáš rolla dáruiduhttimis, ja Sámediggi áigu maiddá máhccat dáid beliid gieđahallamii.

Árvvoštallan

Sámediggeráđi bajitdási árvvoštallamat raportta birra

Olu bealit mat leat kártejuvvon raporttas leat oahppásat sámi servodahkii, muhto raporta lea earenoamáš daningo dat čohkke buot dáid beliid guovtti pearpma gaskii. Raporta duodašta ja nanne man viiddis dáruiduhttin lea ja man storrát dan váikkuhusat leat. Raportta bajitdási árvvoštallamis lea dehálaš muitit ahte kommišuvdna lea atnán dálá dutkamušaid, arkiivaguorahallamiid ja persovnnalaš mitalusaid vuodđun. Muhtun fáttát leat vuosttaš geardde duodaštuvvon. Dat guoská giellamolsuma viiddis duodašteapmái mángga geográfalaš guovlluin, ja mánáid eretbidjanduođašteamit Plassjes. Kommišuvdna dingui gávccii olgguldas čielggadeami, muhto muđui eai leat čadahuvvon ođđa dutkamát. Dat diehtelasat mearkkaša ahte muhtin fáttát ja geográfalaš guovllut bohtet buorebut ovdan raporttas, go earát. Kommišuvdna čállá ieš ahte davvisámi dilálašvuodát ja dáruiduhttinpolitiikka davábealde lvggu Davvi-Romssa leat eanemusat tematiserejuvvon ja dutkojuvvon. Sii deattuhit maiddá ahte dáruiduhttinpolitiikka váikkuhusat eai leat systemáhtalaččat guorahallojuvvon.

Kommišuvdna cealká ahte Norga lea leamaš mánggakulturrálaš ovdal jagi 1850 rájes, muhto dat lea hejot čalmmustahtton ja nu šaddan oaidnemeahtumin. Sámediggeráđđi háliida deattuhit ahte kulturmuittut čájehit sámi ássama olu ovdal, ja olu viidát guovllus go dan maid dál dovdat sámi guovllun. Raporttas čállet kulturmuittuid birra dáidaga ja kulturovdanbuktimiid kapihttalas. Sámediggeráđđi háliida čujuhit ahte sámi kulturmuittut leat dehálaččat maiddá máhtolašvuoda ja vuoigatvuodaid áššiin. Kulturmuittut leat sámi historjjá vuodđogáldut. Sámi servodat leat árbevirolaččat leamaš čálekeahces servodat. Dieđut dološ áiggis leat leamaš oktasaš muitu, man siiddaid bearrašat ja sogat leat hálddašan njálmmálaččat ja mat leat čadnon daidda guovlluide maid sogat leat ávkkástallan ja maida leat vieruiduvvan vuoigatvuodát. Sámi historjjá čálalaš gálduid leat unnit eanet stáhtalaš ámmátolbmot čállán ja dat lea 15-/1600 rájes ja ovddosguvlui. Sii mitalit sámi historjjá stáhta ja eanetloguservodaga geahčanguovllus.

Dattetge leat čálalaš gáldut rikkis ja hui mávssolaš gáldomateriálat sámi eanageavaheami ja historjjá birra. Áramus gáldut mitalit boazodoalu birra mii lei bures áhuvvon 15-/1600 logus, iige dan ahte boazodoallu álggii dalle. Goitge leat teoriijat sápmelaččaid birra sisafárrejeaddji álbmogin iežaset guovlluin, ja boazodoalu birra oalle ođđa fenomenan, beassan ráđdet historjáfága vuodu gitta dálá áigái, stuora negatiiva váikkuhusaiguin. Sámi kulturmuittuid registreremat ja guorahallamat 1990-logu rájes čájehit ahte boazodoalus lea olu boarráset historjá. Arkeologalaš, čálalaš ja njálmmálaš gáldomateriálat duodaštit ahte sámi historjjás ja eanageavaheamis lea

áigečiknjodat ja mánggabealatvuohta ja dynamihkka maid lea dehálaš dovdat raportta čuovvoleamis.

Raportta nubbi oassi, historjjálaš kárten – dáruiduhttinpolitihkas kultuvrralaš mánggabealatvuhtii, ja goalmmát oassi, dáruiduhttima suoivvanis – dáruiduhttinpolitihka ja vearrivuodaid váikkuhusat, leat viidát. Leat mánggalágan fáttát mat čilgejuvvojit ja historjját bohtet iešguđetge geográfalaš guovlluin. Dattetge dat ii govčča buot, Sámediggeráđi oainnu mielde. Nugo mánga gulaskuddanáshusa leat čujuhan, de historjjálaš kártemis leat váilivuodát. Dat váilivuodát árvvoštallojit lagabut ja čilgejuvvojit raportta eará áššiid oktavuodas mat ovddiduvvojit Sámedikki dievasčoahkkimii.

I ja II oasis leat mánga temáhtalaš kapihttalat main čujuhuvvon dárbu eanet dutkamii, njulgemii ja nannosit doaibmabijuide, muhto mat eai čuovvuluvvo makkárga soabadeaddji doaibmaevttohusaiguin IV oasis. Kommišuvdna čállá gal rievtti mielde ahte iešguđetge servodataktevrrain, maida kommišuvnna guorahallan dáruiduhttinpolitihkas ja dáruiduhttimis guoská, lea iešalddis ovddasvástádus njulget iežaset historjjá ja práksisa ja dan bokte láchit dili soabadeapmái. Almmolaš áshusat buot servodatsurggiin ja buot hálddašandásiin berrejit árvvoštallat mot sii sáhttet váikkuhit soabadeapmái, daid gávdnosiid vuodul maid dát raporta duodašta. Dainna lágiin kommišuvdna doalvu barggu viidásit earáide hábmet eanet doaibmabijuid. Sámediggeráđi sávvá ahte buot suorggit Norgga servodagas dovdet dan ovddasvástádusa. Seammás Sámediggeráđi ipmirda ahte jus kommišuvdna, geat leat čadahán dárkilis guorahallama, livččii ovddidan viidát doaibmabidjoevttohusaid, de livččii álkibut sihkarastit viiddis doaibmabijuid ja ahte olles servodat fátmastuvvošii viidát.

Gulaskuddancealkámušat, maid Sámediggi lea ožžon, čájehit ahte oallugat sámi servodaga lahtut ballet ahte eanetloguservodat ii vuorut doarvái áiggi ja resurssaid oahpásmuvvat raportta sisdollui ja dan vuodul hábmet doaibmabijuid. Sámediggeráđi oaivvilda ahte leat ákkat dan ballat. Ollu dain doaimmain maid kommišuvdna evttoha, gusket čuolmmaide maid Sámediggi mángii lea meannudan ja ovddidan Norgga eiseválddiide, muhto mat dattetge eai leat duohtandahkon. Dát čuolbma šaddá čalbmáičuohcci juste daningo njuolggadusaid implementeren lea evttohuuvon soabadeami piláran. Dat ahte Stuoradiggi lea nammadan kommišuvnna, mii oaidná ahte ferte evttohit doaibmabijuid, maid sisdoallun lea čuovvulit ovdalaš mearriduvvon politihka, čájeha man duodalaš dilis mii leat.

Raportta ferte atnit vuolggasadjin viidásit bargui dán suorggis, iige dan sáhte Sámediggi ja Stuoradiggi meannudit dušše ovttaskas áššin, mainna dasto gergat. Das lea stuora ovddasvástádus, earenoamážit Stuoradikkis, gozihit ahte kommišuvnna guorahallan ii šatta duššibargun.

Sámediggeráđi háliida čujuhit ahte kommišuvnna vihtta soabadanpilára sáhttet leat ávkkálaččat kategoriserenreaidun, ja čájehit dárbbu oktanaga ánggiruššat mángga suorggis. Muhto piláraid ii ábut atnit gáržžideapmin das mot raporta galgá čuovvuluvvot, dainna lágiin ahte Stuoradiggi ja earát eai bija johtui doaibmabijuid mat leat olggobealde piláraid surggiid. Dat suorggit, maid pilárat gokčat, fertejit adnot unnimusdássin das maid ferte bargat, iige eanemusdássin. Eaige Sámediggeráđi mielas govčča pilára doaibmabijut buot, ja danne ovddida mánga evttohusa doaibmabijuide.

Doarjja kvenaide/norggasuopmelaččaide ja vuovdesuopmelaččaide

Duohtavuoda- ja soabadankommišuvdna guorahalai dáruiduhttinpolitihka, dáruiduhttima ja vearrivuoda mángga joavkku vuostá: sápmelaččaid, kvenaid/norggasuopmelaččaid, ja vuovdesuopmelaččaid. Min oktasaš noađdi lea ahte mii leat gillán dáruiduhttima ja vearrivuoda. Mánggas mis leat massán iežamet giela ja kultuvrra. Ja mis lea oktasaš dárbu ahte min identitehtat ja min lobálaš leahkin Norggas dohkkehuvvo, ja vuoigatvuodát seailuhit ja ovddidit giela ja kultuvrra.

Vaikko mis leage olu mii lea oktasaš, sihke historjjálaččat ja dál, de mis leat dattetge áibbas sierralágán vásáhusat, kultuvrralaš vuogit ja gielat. Mis leat maddái iešguđetlágán riektivuodut. Sápmelaččain lea álgoálbmotstáhtus, ja kvenain/norggasuopmelaččain ja vuovdesuopmelaččain lea fas nátionála minoritehtastáhtus Norggas. Vealtameahtun dehálaš lea ahte eiseválddit gudnejahttimiin meannudit min sierralunddot joavkun. Dat lea earenoamáš dehálaš dán raportta čuovvoleamis, mii ferte láchit earenoamáš proseassaid stáhtain. Jus ii gudnejahte min earenoamášvuodaid ja juohke joavkku rievtti ieš beassat defineret iežas boahteáiggi, de dat livččii odđa vearrivuodadahku.

“Kvenat dat fertejit ovddidit kvenaid áššiid” čállá Veronica Johansen iežas gulaskuddancealkámušas. Sámediggeráđi lea ovtta oaivilis. Sámediggi lea sámiid álbmotválljejuvvon orgána, ja galgá fuolahit Norgga sámi álbmoga vuoigatvuodaid ja beroštumiid. Kvenain/norggasuopmelaččain ja vuovdesuopmelaččain leat iežaset

ásahusat mat fuolahit sin áššiid. Sámediggeráđdi árvvoštallá ahte Sámediggi galgá doahttalit sin vuoigatvuoda ieža defineret iežaset soabadanproseassa, iige háliit seaguhit dasa ahte mot sin joavkkuid soabadeapmi galgá leat. Sii eai galgga dárbbahit vásihit ahte sin soabadanproseassa seahkána sámiiid prosessii, dahje báhcá dan suoivvanii. Stuoradiggi berre sihkkarastit ahte buot joavkkuin leat dárbbalaš resurssat meannudit raportta ja bidjat johtui raportta čuovvuleami.

Sámediggeráđdi evttoha čielga solidaritehtacealkámuša sihke kvenaide/norggasuopmelaččaide ja vuovdesuopmelaččaide. Sámediggi berre ovddidit čielga vuordámušaid eiseválddiide láchčit dili nu ahte dáruiduhttima vaháгат daidda joavkkuide, njulgejuvvojit. Go eará joavkkut leat čadahan iežaset proseassaid raportta sisdoalu ja evttohuuvvon doaibmabijuid árvvoštallamiin, de áigu Sámediggeráđdi gulahallat singuin mot mii buoremusat sáhttit čájehit viidásit solidaritehta singuin.

Persovnnalaš muitalusat

Sámediggeráđdi giitá buohkaid geat leat juogadan iežaset persovnnalaš vásáhusaid ja jurdagiid dán proseassas, ja dovddasta ahte oallugiidda sáhtta leamaš váttis ja bávvčas muitalit iežaset muitalusa. Daid ovttaskas olbmuid barggu gudnejahttima oassin lea dehálaš árvvolaččat gieđahallat raportta, ja dakkár vuolggasajiin ahte raportta, ja dan čuovvuleapmi, sáhtta mielddisbuktit rievdademiid, mat leat buorin olles sámii servodahkii.

Raporta duodašta ahte dáruiduhttinpolitihkka lea dagahan sámii álbmogii stuora vahágiid, mii ain čuoheá sápmelaččaide dál. Ollu sápmelaččat ellet dál árbejuvvon traumaiguin ja háviiguin dáruiduhttima geažil. Duháhiid mielde sápmelaččain lea giella, sogalašvuotta ja kultuvrralaš gullevašvuotta rivvejuvvon eret, eaige dat vaháгат leat njulgejuvvon manjisoahtti buolvvaide. Muhto raporta maid dokumentere vuostálastima dien áigodaga garra fámuid vuostá, ja Sámediggi háliida danne maiddá rámiidit sin geat leat nagodan sealluhit giella ja kultuvrra vaikko ledje garra fámuid vuolde. Raporta govvida iešguđetlágán mekanismaid ja struktuvrraid, ja konkreetta doaibmabijuid main lei mihtun dáruiduhttit sápmelaččaid, iešguđetlágán áigodagain ja iešguđet intensitehtain.

Dáruiduhttinpolitihkka oahpahii sápmelaččaid vašuhit sin iežaset čearddalaš gullevašvuoda, ja sámevuotta gárttai oallugiidda sosiála stigman. Danne háliida Sámediggeráđdi maiddá giitit daid olbmuid ja servodagaid geat leat rahčan sealluhit ja ovddidit sámegeielaid, iešguđetge sámii ealáhusaid ja kulturovdanbuktimiid. Sámediggeráđdi ipmirda ahte lei stuora noadđin vuosttalidit Norgga dalá almmolaš ráđđejeaddji politihka. Viidásit dovddastit ahte stáhta dalá almmolaš politihkka dagahii siskkáldas biđgejumiid ja riiduid sámii báikkálaš servodagain, ja ahte dát politihkka lea mielddisbuktán stuora erohusaide siskkáldasat Sámis. Muhtun guovllut leat nákcen bisuhit sámegeielaid, sámii kultuvrra, ealáhusaid, vieruid ja árbevieruid, ja eará guovllut dat fas sihkkojuvvoje eret dalá áiggi almmolaš politihka sávaldagaid mielde. Muhtun sajiin lea ealáskahttinproseassa joavdán guhkás, muhto eará báikkiin Sámis lea fas unnán dáhpáhuvan dan suorggis.

Sámediggeráđdi háliida maiddá rámiidit buot daid nuorra sápmelaččaid, geat manjemus jagi leat váldán bottu iežaset árgabeaivvis ja rahčan sámii riektesihkarvuoda ja sámii boahhteáiggi ovddas. Mii leat rápmásat dan duostilvuoda, ángiruššama ja jierpmálašvuoda ovddas maid sámii nuorat čájehit. Seammás mii oaidnit ahte dát rahčamušat dagahit ahte oallugat dovdet dorvvuhisvuoda ja vuolláneami Norgga eiseválddiid dáhtu ektui divvut ja soabadit.

Kommišuvnna materiála hálddašeapmi

Duohtavuoda- ja soabadankommišuvnna materiálas, maid Arkiivadoaimmahat dál hálddaša, lea stuora árvu viidásit dutkamii. Seammás das leat persovdnasensitiiva dieđut maid ferte dohkálaččat suodjalit. Sámediggeráđdi čujuha kommišuvnna mandáhttii mii lohka: “Kommišuvnna arkiivva ferte danne klausuleret, ja ráhkadit njuolggadusaid dan beassamii, vai sihkkarastá ahte duššefal dutkit, geat barget ásahuvvon etihkalaš njuolggadusaid mielde ja áigot dohkálaš vuogiin vuhtiiváldit ovttaskas olbmuid rievtti suodjalit iežaset priváhtaeallima, besset daid geavahit.” Viidásit čujuha Sámediggeráđdi njuolggadusaide geahčadeami birra maid kommišuvdna lea ráhkadan ja almmuhan kommišuvnna 2023 jahkedieđáhusas. Njuolggadusat namuhit earenoamážit gažaldagaid, mat čatnasit sensitiiva dieđuide, ja gažaldagaid, mat gusket persovnnalaš muitalusaid geahčadeapmái, ja mearridit ahte arkiivva klausuleremat bistet 100 jagi. Geahčadeami njuolggadusain čujuhit Sámedikki etihkalaš njuolggadusaide dearvvašvuodadutkama várás (ášši 23/19 referánsan).

Sámediggeráđdi diehtá ahte leat vuorjašuvvamat dasa ahte dálá njuolggadusat eai leat doarvái buorit, ja ahte lea dárbu earenoamáš dutkanetihkalaš njuolggadusaide. Sámediggeráđdi oaivvilda ahte Sámedikki etihkalaš njuolggadusat dearvvašvuodadutkama várás leat hui áigequovdilát. Dat galget sihkkarastit vuoda álgoálbmogiid

iešmearridanriektái, kollektiiva miedihanrievtti bokte. Kollektiiva miedihanriekti ii doaje ovttaskas olbmo miedihanrievtti, muhto boahdá dasa lassin. Sámediggeráđđi oaivvilda ahte kulturipmárdus ja máhtolašvuoha sámi diliid birra berre deattuhuvvot go árvoštallá dutkiid geahčadeami Duohtavuoda- ja soabadankommišuvnna materiálas. Dutkanetihkalaš njuolggadusat fertejit maiddá spedadjalastit dan duohta dili ahte materiála muitala sápmelaččaid, kvenaid/norggasuopmelaččaid ja vuovdesuopmelaččaid muitalusaid.

Dan vuodul Sámediggeráđđi háliida konsulteret Arkiivadoaimmahagain materiála hálddašeami njuolggadusaid birra ja earenoamážit dutkigeahčadeami rámmaid birra. Sámediggeráđđi oaivvilda maid ahte ii berre suovvat geahčadit Duohtavuoda- ja soabadankommišuvnna arkiivva ovdalgo Stuuradiggi lea meannudan ášši, ja leat čadahan konsultašuvnnaid Sámedikkiin arkiivamateriála geahčadannjuolggadusaid birra.

Dárbu viidásit duodašteapmái ja guorahallamii

Mánngga sajis raporttas kommišuvdna čujuha ahte dárbbahuvvo dutkat eanet, ja Sámediggeráđđi ávžžuha Norgga eiseválddiid várret doarvái resurssaid viidásit duodašit ja dutkat dáruiduhttima ja vearrivuoda. Dan oktavuodas buktá Sámediggi ovdan dárbbu maiddá dutkat ja dahkat servodatekonomalaš analysaid. Lea dárbu identifiseret ja rievdadit dakkár jurddašuvuogi mii lea vuolgán hui bonju fápmodilis, ja rievdadit daid struktuvrraid ja doaimmaministariid maid dáruiduhttinpolitihka lea hábmen. Ovdamearkan dakkár jurddašuvuogis leat vuordámušat autenttalašvuhtii ja nana vuosteháhku dasa ahte sámi servodat maid lea ođđaáigásaš servodat, mas lea seamma riekti ođasmahttit iežas nugo eará servodagain.

Kommišuvdna lea vástidan mandáhta diŋgojupmái guorahallat dáruiduhttinpolitihka váikkuhusaid dan bokte ahte gávnnahtit maid mii leat massán. Dáruiduhttinpolitihka, earret eará eanandoallokoloniserema ja mearrasámiid guolástusrivttiid goarideami bokte, lea mielddisbuktán eatnamiid ja resurssaid bistevaš massima. Maiddá nubbi máilmmisoahti ja Finnmárku bággoevakueren čuzii garrasit sámi álbmogii. Dat maid kommišuvdna ii leat dahkan, lea geahččat *mot livččii sáhtán leat*, namalassii makkár livččii sámi servodat leamaš dál almmá dáruiduhttinpolitihka haga. Sámediggeráđđi árvoštallá ahte dáruiduhttinpolitihka ii leat dušše dagahan ahte ovttaskas olbmot masse giela ja kultuvrra, muhto maiddá ekonomalaš ja servodatekonomalaš massimiid olles Sápmái. Dáruiduhttin lea njuolgut čuohcan sámi servodaga ovdáneapmái, ja earenoamážit: mot sámi servodaga ovdánahttinvejolašvuodát leat šaddan ja šaddet gáržžiduvvot ja definerejuvvet earáid bealis.

Danne oaivvilda Sámediggeráđđi ahte ferte nammaduvvot lávdegoddi mii galgá kártet dáruiduhttima ja vearrivuoda ekonomalaš váikkuhusaid sámi álbmogii.

Sámedikki lahkoneapmi soabadeapmái

Sámediggeráđđi lea hui positiiva kommišuvnna soabadanlahkoneapmái, ja mot dat govvida soabaduvvon servodaga. Sámediggái lea soabadeapmi bajitdási višuvdna. Dán višuvdna olaheapmi ii lea mihkke earkilis proseassaid, iige juoga man olaha oanehis áiggis. Nugo dáruiduhttin fátmastii buot, nu ferte maiddá soabadeapmi dahkat. Mánnga persovnnalaš muitalusa, mat leat mielde kommišuvnna raporttas, čilgejit balu das ahte sámi álbmot galgá bággehallat soabadit iežamet historjjáin ja diliin. Sámediggeráđđái lea áibbas čielggas ahte soabadeapmi ii leat ovttabealat proseassa. Ferte earret eará vuhtiváldit eahpesymmetralaš váldegaskavuodaid sámiid ja Norgga stáhta gaskka. Soabadeapmi sáhtá dáhpáhuvvat mánngga dásis, ovttaskas olbmuid, joavkkuid, ásusaid ja bajit servodatdási gaskkas. Sámedikki rolla lea váikkuhit soabadeapmái buot dán dásiin.

Kommišuvdna lea kárten mánnggalágán vearrivuoda, ja lea maid fuomášan vearrivuodaid mat dál ain dáhpáhuvvet. Sámediggeráđđi oaivvilda vearrivuodta mii dál ain dáhpáhuvvá, ferte bisánit. Seammás ferte raportta čuovvuleami guovddázis leat dán vearrivuoda rievdadit.

Sámediggeráđi árvoštallama mielde lea guovddáš áššin Sámediggái njeaidit struktuvrraid, lágaid ja jáhkuid mat leat mielde ja mat leat leamaš vuodđun dáruiduhttimii ja koloniserema proseassaide. Servodatdásis das lea sáhka ekonomalaš, materiálalaš ja sosiála fápmostruktuvrrain. Seammás lea sáhka das ahte ovttaskas olbmot galgá leat vejolašvuodta soabadit iežas vássánáiggiin.

Servodatdásis lea sáhka vuogalašvuoda birra mii sihke buhtada ja rievdata vuogádaga. Buhtadeaddji vuogalašvuodas lea sáhka doaimmabijuin mat njulgejit dili, muhto mat eai hástal vuogádaga. Dat sáhttet leat ándagassii átnumat, doaimmabijut mat njulgejit dáruiduhttima váikkuhusaid, ja positiiva sierrameannudeapmi njulgen dihte erohusaid. Vuogádatrievdadeaddji vuogalašvuodas lea fas sáhka struktuvrralaččat, politihkalaččat ja normatiivvalaččat rievdadit servodaga, mii ii dušše váikkut sápmelaččaide ja nátionála unnitloguálbmogiidda, muhto maiddá eanetloguálbmogii.

Dán dárbbu vuođul, ahte rievdadit dan vearrivuoda ja ipmirdit ahte soabadeapmi lea proseassa iige juoga maid dušše sáhtá mearridit, lea ávkkálaččabu hupmat buorideaddji doaibmabijuid birra, maid mihttu lea olahit vuoiggalašvuoda. Sámediggeráđdi oaidná soabadeami proseassan, mas álggahuvvojit njulgejeadji doaibmabijut, mat galget divvut vearrivuoda ja oažžut vuoiggalašvuoda eiseváldiid bealis. Soabadeapmi lea ja galgá leat guhkesáiggi mihttomearri dán barggus.

Dát speadjalastá maiddái olu gulaskuddancealkámušaid maid Sámediggi lea ožžon. Dárbu buorideaddji doaibmabijuide, njulgen dihte vearrivuodaid ja hábmen dihte duohta dásseárvvu gaskal sámiid ja dáččaid, lea dat mii dávjá boahtá ovdan gulaskuddancealkámušain. Mánngas dadjet ahte ii leat vejolaš hupmat soabadeami birra, ovdalگو dilli lea njulgejuvvon. Dat maid dagaha dárbbu kommenteret dajaldaga “joatkevaš soabadeapmi” kommišuvnna mandáhtas. Sámediggeráđdi lea ovtta oaivilis dainna ipmárdusain ahte mánnga doaibmabiju ja proseassa, mat leat čađahuvvon Norggas, leat váikkuhan dáruiduhttima vaháiid divodeapmái. Muhto goitge ferte deattuhit ahte olu persovnnalaš muitalusain, mat leat mielde raporttas, ja mánngga gulaskuddancealkámušas, maid Sámediggeráđdi lea ožžon, boahtá ovdan ahte sámi servodagas leat ain hui oallugat geat gal eai vásit makkárge soabadeami, dahje váilevaš vearrivuoda. Vearrivuohta mii lea dahkkon, ja vearrivuolta mii ain dahkko dál, dagaha riiddu gaskal eiseváldiid ja sámi servodaga.

Dehálaš lávki njulgenproseassas lea ahte nationála eiseválddit, almmolaš instánsasat ja earát, geat leat sivalaččat vearrivuodas, dovddastit dan, ja bivdet ándagassii sis geat leat vásihan vearrivuoda. Sámediggeráđdi háliida rámidit Oahppolihtu mii bivddii ándagassii kommišuvnna guorahallama vuođul, ja Norgga teknihkalaš-luondudiedalaš universitehta (NTNU) mii bivddii ándagassii máttasámiin daid vearrivuodaid ovdas mat leat dahkkon. Sámediggeráđdi ávžžuha eanebuid čuovvulit dan. Aktevrret eai gal sáhte vuordit nuvtá ándagassii addojumi ruovttoluotta. Lea váttis jurddašit dakkár dili mas Sámediggi mearrida oktasaš ándagassii addima dan stuorra vearrivuoda ovdas mii lea min álbmoga vuostá dahkkon, earret eará danne go soabadanášši lea nu persovnnalaš eanjilolbmuid dásis. Sámediggeráđdi oaivvilda dattetge ahte ándagassii átnun, njulgendáhttu, ja rievdeapmi leat álohii buorit áššit, mat dahket vejolažžan lávket viidáseappot soabadeami guvlui.

Muhto ii leat dušše dárbu doaibmabijuide mat buoridit ovddeš vearddaguid vaháiid. Dárbbahuvvojit maiddái doaibmabijut, mat bissehit dálá vearddaguid, ja doaibmabijuid mat hehttejit boahhtevas vearddaguid. Olahan dihte vuoiggalašvuoda de lea dárbu doaibmabijuide, mat rievdadit struktuvrraid ja norpmaid, mat dál joatkkihit dáruiduhttima. Dárbbahuvvojit doaibmabijut mat váikkuhit dasa ahte stáhta čuovvu iežas olmmošvuoigatvuodalaš geatnegasvuodaid ja mat sihkkarastet ahte čálgostáhta duođai vuhtiiváldá sámi álbmoga.

Sihke ovdalaš ja dálá vearddagut sámi álbmoga vuostá leat dagahan eahpeluohttámuša Norgga servodatásahusaid dáhttui ja návccaide áimmahuššat sámi álbmoga. Dat guoskkahuvvo mánngga sajis kommišuvnna raporttas, ja boahtá maiddái ovdan Sámediggeráđdi gulaskuddancealkámušain. Eahpeluohttámuš guoská daid ollu ovttaskas olbmuid geat njuolgut leat vásihan stáhtalaš vearddaguid, sidjiide geat leat vásihan ahte almmolaš bálvalusain ja almmolaš hálddašeamis váilu giella- ja kulturgelbbolašvuohta, ja earáide geat leat vásihan ahte čálgostáhta ja stuoraservodat leat beahttan sin. Kommišuvnna materiálain earenoamážit lullisámi boazodoallobirrasiiin vuhtto váilevaš luohttámuš eiseváldiide. Kommišuvdna deattuha maiddái ahte ráđdehusa váilevaš čuovvuleapmi Alimusrievtti duomus Fovsen-áššis sáhtá dagahit eanet eahpeluohttámuša sámi álbmoga bealis. Mánngga gulaskuddancealkámušas, maid Sámediggeráđdi lea ožžon, namuhuvvo Fovsen-ášši vearrivuoda ovdamearkan mii ain dáhpáhuvvá, eahpeluohttámuša sivvan, ja soabadeami hehttehussan. Sámediggeráđdi ballá ahte sihke dát ášši, ja eará sullasaš áššit, njeidet nuorra sámiid luohttámuša dasa ahte Norgga eiseváldiid vuhtiiváldet sin vuoigatvuodaid. Vaikko Lulli-Fovse lea dahkan šiehtadusa mii sáhtá mielddisbuktit oadjebasvuoda sidjiide boahteáiggis, de leat Davvi-Fovse ain ráđđádallame, ja ođđa dieđihuvvon areálasabahkkemiiguin. Stáhta háliida čájehit ahte lea oahppan, muhto ii dattetge rievdat meannudeami. Luohttámuš lea guovddáži soabaduvvon servodagas, ja buoremus vuohki hukset luohttámuša dasa ahte stáhta áigu vuhtiiváldit sámi rivttiid, lea čájehit ahte duođas dahket dan.

Dákko sáhttet Kanada duohtavuoda- ja soabadanproseassa vásáhusat leat ávkkálaččat. Kanada duohtavuoda- ja soabadan-kommišuvdna ovddidii logi soabadanprinsihpa. Vuosttaš prinsihppa lea ahte ON julggaštus álgoálbmotvuoigatvuodaid birra ferte hábmet rámma soabadeapmái buot dásiin ja buot surggiid rastá Kanada stuoraservodagas. Nubbi prinsihppa lea ahte buot álgoálbmotjoavkkut Kanadas, geain lea iešmearridanvuoigatvuohta, leat vuoigatvuodát mat čatnasit sihke nationála ja riikkaidgaskasaš lágaide ja maid ferte dohkkehít ja doahttalit. Dasto ovddidii kommišuvdna 94 “calls to action”, dahje doaibmabidjoávžžuhusaid. 16

dain čujuhit ON álgoálbmotvuoigatvuođaid julggaštussii. Ovdamearkka dihte ávžžuhuvvojit Kanada eiseválddit ovddidit nationála doaibmaplána, strategijaid ja eará konkrehta doaibmajuid ollašuhttin dihte julggaštusa mihtuid. Ávžžuhit maiddá fállat oahpu julggaštusa birra surggiid ja profešuvnnaid rastá. Maiddá Kalaallit Nunaat/Ruonáeatnama soabadankommišuvdna rávvii ahte ruonáeatnanlaččaide sihkkarasto friddja, ovddalgihtii diedihuvvon miehtan. Sii oaivvildit ahte dat lea dehálaš sihkkarastin dihte ahte vearddagut, mat ovddežis leat dáhpáhuvvan, eai galgga fas dáhpáhuvvat.

Njulgemat ovttaskas olbmuid

Sámediggeráđi oainnu mielde kommišuvdna duođašta ahte dáruiduhttin ja vearrivuohta ollislaččat lea dagahan dáruiduhttinvaháigiid sámi álbmogii. Kommišuvdna váldá atnui doahpaga "dáruiduhttinhávit", dahje hávit maŋgel dáruiduhttima, čilget dáruiduhttima psykologalaš vahátváikkuhusaid. Sii namuhit olu ovdamearkkaid dákkár háviin, ovdamearkka dihte bahča muittut internáhttaáiggis, eahpeluohttámuš eiseválddiide ja almmolaš bálvusaide, minoritehtastreassa, moraš masson giela geažil, botkejuvvon bearašoktavuođat, ja kultuvrralaš gullevašvuođa massin. Ollugiin lea siskkáldas heahpat sámevuođa dihte. Oktiibuot lea dáruiduhttin dagahan stuora olmmošlaš nodiid ja vaháigiid ovttaskas olbmuid.

Dáruiduhttima maŋgel ferte danne maid divvut ovttaskas olbmuid ovddas. Dát miellidibuktá ahte buot sámit ožžot vejolašvuođa lahkonit sápmelašvuohtii iežaset eavttuid vuodul ja vejolašvuođa hálddašit iežaset sápmelašvuođa. Jus dát galgá leat vejolaš, de fertejit gávdnot fálddagat, main sáhtá oahppat juoidá das maid lea massán, ovdamearkka dihte giela, duoji dahje máhtu iežas historijá birra. Boahhteáigásaš soabadeapmi miellidibuktá ahte buot sápmelaščáin geat dan háliidit, beroškeahhtá makkár vuolggasaji sii leat ožžon dáruiduhttima maŋgel, lea vejolašvuohta leat oassin sámi searvevuođas. Čáliheapmi Sámedikki jienastuslohkui sáhtá maid leat oassi divodanproseassas, ja vuohki beassat sisa sámi oktavuohtii. Sámediggeráđi sávvá juohke sápmelažžii, gii deavdá eavttuid, bures boahtima Sámedikki jienastuslohkui.

Kommišuvnna čilgehusa vuodul, daid olmmošlaš goluid ektui maid dáruiduhttin lea dagahan, oaivvilda Sámediggeráđi ahte sáhtá leat dárbu oažžut buhtadusa ovttaskas olbmuid. Danne oaivvilda Sámediggeráđi ahte Stuoradiggi berre fuolahit ahte álggahuvvo bargu dán árvvoštallamiin.

Stuoradikki ovddasvástáduš

Duohtavuođa- ja soabadankommišuvdna lei parlamentáralaš guorahallankommišuvdna, maid Stuoradiggi nammadii oassin sin bearráigeahččandoaimmas. Danne lea lundolaš ahte Stuoradiggi maiddá geavaha ovttá dahje mánga iežas bearráigeahččangaskaomiin maiddá raportta čuovvulanbarggus. Vejolaš váikkuhangaskaoapmi lea nammadit friddja almmolaš orgána njuolga Stuoradikki vuollái. Stuoradikkis leat ovddežis vihtta dákkár orgána, namalassii Riikarevišuvdna, Siviilaáittardeaddji, Suodjalusáittardeaddji, EOS-lávdegoddi ja Norgga olmmošvuoigatvuođa ásašusa. Dain leat iešguđetlágán mandáhtat ja bargovuogit, muhto raporttaid ja diedáhusaid bokte leat sii mielde dahkame vuodu Stuoradikki bearráigeahčču Ráđđehusain ja hálddašemiin. Nubbi vejolaš váikkuhangaskaoapmi mii Stuoradikkis lea, lea geatnegahttit Ráđđehusa jahkásaččat reporteret Stuoradiggái raporta čuovvoleami birra. Sámediggeráđi eaktuda ahte dáruiduhttima čoavdin gáibida ollislaččat ja guhkesáigásaš ángiruššama, ja árvvoštallá ahte lea dárbu ásašit olggobeale orgána Stuoradikki vuollái, lassin ahte Stuoradiggi ferte gáibidit jahkásaš raporttaid Ráđđehusas raportta čuovvoleami hárrái.

Lassin dasa ahte geavahit iežas váikkuhangaskaomiid bearráigeahččamii, de oaivvilda Sámediggeráđi ahte Stuoradiggi maiddá berre geavahit iežas váikkuhangaskaomiid juolludeaddji ja láchkaaddi eiseváldin.

Kommišuvdna duođašta issoras stuora váikkuhusaid dáruiduhttimis, ja daid vaháigiid njulgen gáibida stuora ekonomalaš ángiruššama. Norgga eiseválddit leat juridihkalaččat geatnegahtton, Vuodđolága, ILO-konvenšuvnna 169 ja ON álgoálbmotjulggaštusa bokte, ruhtadit sámiid autonoma doaimmaid, namalassii Sámedikki. Earret eará fuolahat bokte doarvái ekonomalaš rámmaid lea stáhta geatnegahtton láchit dili nu ahte sápmelaččat besset sihkkarastit ja ovddidit iežaset giela, kultuvrra ja servodateallima. Danne oaivvilda Sámediggeráđi ahte Stuoradiggi, juolludeaddji orgánan, ferte láchit Sámediggái vejolašvuođa doaimmahit iežas rolla.

Dasto ferte Stuoradiggi, viiddis váikkuhangaskaomiid bokte, bidjat láidestusaid viiddis oassálastimii raportta čuovvulanbarggus. Almmolaš doaimmain ja hálddašemis, mat leat oassálastán dáruiduhttimii, ferte čielgasit gáibidit ahte galget álggahit proseassaid geahččat mot sii sáhttet njulget vearrivuođaid. Siviila servodaga ferte maid ávžžuhit searvat. Oassin dan barggus ferte Stuoradiggi dahkat almmolašvuohtii, Sámediggái ja sámi servodahkii vejolažžan árvvoštallat mot eiseválddiid čuovvulit raportta. Sáhtá buohtastahttit Kanada Duohtavuođa- ja soabadankommišuvnain, mii geigii 94 "call to action", ja dál sáhtá sierra neahttasiiddus čuovvut Kanada eiseválddiid ángiruššama ollašuhttin daid doaibmaávžžuhusaid. Dát lea dehálaš vai álbmot sáhtá árvvoštallat barggu mihttoolahusa ja ovdáneami.

ON ceavzilvuodamihtuid čuovvoleapmi Norggas sáhttá maiddá leat inspirašuvdnan. Ráđdehus raportere jahkásaččat Stuoradiggái ceavzilvuodamihtuid barggu birra. Ulbmil lea addit Stuoradiggái vuodu árvvoštallat ceavzilvuodabarggu ovdáneami Norggas. Ráđdehusa siidduin lea álki gávnnaht gudiin departemeanttain lea ovddasvástádus koordineret juohke mihtu áŋgiruššama, ja sierra neahttasiiddus sáhttet fitnodagat, siviila servodat ja earát juogadit mot sii barget ollašuhttin dihte mihtuid.

Suohkaniid ja fylkasuohkaniid ovddasvástádus

Kommišuvdna lea duodaštan mot geografiijas lei dadjamuš dáruiduhttinpolitihka ja dáruiduhttinproseassaid hábmemis ja čadaheamis. Danne leatge maid geográfalaš erohusat dáruiduhttima váikkuhusain, ja makkár buorideaddji doaimbajibut dárbbahuvvojit. Sámediggeráđdi oaidná ahte eai buot geográfalaš guovllut leat seamma dárkilit kártejuvvon raporttas, ja ahte kommišuvdna doaimmaevttohusat eanas leat oaivvilduvvon Stuoradiggái. Kommišuvdna ávžžuhusat suohkaniidda ja fylkasuohkaniidda leat eanas obbalaččat hábmejuvvon. Innlandet fylkasuohkan čállá iežas gulaskuddancealkámušas ahte váilla eanet konkreta doaimbajibuid suohkan- ja fylkadásis.

Hálddahaslaččat sápmelaččat ellet ja doaimmahit iežaset kultuvrra suohkaniin ja fylkkain, ja doppe ferte čalmmustahttit sámevuoda ja fálaldagaid fállat. Sámegeilat fertejit oidnot ja gullot giliin ja gávpogiin. Báikkálaš sámi historjá ja báikkálaš sámi kultuvra ferte šaddat oassin identitehtas ja báikkálaš “mii”-eallimis. Almmolaš báivalusat, maid suohkanat eanas fállat, fertejit vuhtiváldit sámi álbmoga ja sin rivttiid earret eará dearvvašvuoda- ja oahpahussuorggis. Danne lea buorre ahte kommišuvdna čielgasit ávžžuha suohkaniid ollašuhttit sámi vuoigatvuodaid geavatalaččat, ja guorahallat báikkálaš dárbbuid soabadanproseassaide. Sámediggeráđdi doarju kommišuvdna ávžžuhusaid, ja ávžžuha buot sámi guovllu suohkaniid álggahit iežaset proseassaid ovttrasáđiid suohkana sámi álbmogiin. Dakkár proseassa váillahedje earret eará Runggu ássit Loabága suohkanis rabas čoahkkimis singuin. Muhtun suohkanat leat juo álgán ja čadahan báikkálaš gulaskuddančoahkkimiid. Dat sáhttá leat inspirašuvdnan eará suohkaniidda. Juohke suohkan sámi guovllus berre analyseret mot dáruiduhttin lea váikkuhan sin suohkana álbmogii, ja álggahit buoridandoaimmaid.

Sámediggeráđdi ávžžuha Stuoradikki fuolahit ahte suohkanat ja fylkasuohkanat ožžot ruđa čuovvulit raportta, ja dan dárbbu deattuhit earret eará Návuona suohkan ja Deanu gieldda sátnedođiheadjit iežaset gulaskuddanvástádusain. Suohkaniid ja fylkasuohkaniid rolla meannuduvvo vuđolaččabut eará áššiin mat ovddiduvvojit dán dievasčoahkkimii, ja dáruiduhttinvahágiid ja njulgendárbbuid boahttevaš geahčadeamis sámi báikegottiin.

Buohkat fertejit veahkkin

Nugo muhtun organisašuvnnat ja ásahusat ieža leat deattuhan iežaset gulaskuddancealkámušain Sámediggái, de leat sámi servodagas máŋga aktevrera mat guhkit áiggi leat garrasit bargan fáttáiguin ja doaimbajibuiguin, mat gullet dan viđa pilárii maidda kommišuvdna lea organiseren iežas doaimbajibuid. Sámi servodagas leat oallugat geat veahkkin nannejit ja ealáskahttet sámegeiela, sámi kultuvrra ja eallinvuogi, ja huksejit šalddiid stuoraservodahkii. Dat leat sihke organisašuvnnat, ásahusat ja ovttaskas olbmot. Go Sámediggi oačču nu olu gulaskuddancealkámušaid, de dat čájeha ahte Duohtavuoda- ja soabadanproseassa beroštahttá oallugiid, ja lea buorre ahte stuora oassi sámi servodagas oaidná sin iežas rolla raportta čuovvoleamis, ja dál juo árvvoštallet mot sáhttet veahkkin. Seammás Sámediggeráđdi deattuha ahte sámi servodat ii sáhte akto guoddit dáruiduhttima divodeami ovddasvástádusa. Stuoradikkis lea ovddasvástádus nannet sámi servodaga doarvái resurssaiguin, vai dat sáhttet joatkit dainna buriin bargguin ja searvat divodanbargui ovddasguvlui, lassin dasa ahte sihkkarastit ahte vuoigatvuodain lea láchavuoddu ja ahte almmolaš eiseválddit čadahit doaimbajibuid.

Kommišuvdna čilge dattetge dehálažžan ahte eai galgga dušše riikka eiseválddit ja gustovaš joavkkut searvat raportta čuovvoleapmái, ja ávžžuha sihke almmolaš ásahusaid ja siviilaservodaga buot surggiid siskobealde veahkkin čuovvulit raportta. Kommišuvdna lea earret eará duodaštan ahte girku adnu aktiivvalaččat, ja divttii iežas adnot dáruiduhttinpolitihka ovddideamiin ja doarjumiin, ja kommišuvdna oaivvilda ahte girkus ja girkolaš oahpahusasahusain lea iešheanalaš ovddasvástádus álggahit njulgendoaimbajibuid. Sámediggeráđdi doarju dán ávžžuhusa, ja háliida seammás viidát bovdet olu ii-sámi aktevraid eaktodáhtolašvuoda, dáidaga, kultuvrra, oskku ja vuoigalašvuoda, dutkama ja oahpu siskobealde searvat dása.

Muhtun organisašuvnnat ja ásahusat, nugo Oahppolihttu ja Norgga Girku, leat juo álggahan iežaset proseassaid guorahallat iežaset bargovuogiid ja mot sii sáhttet váikkuhit boahttevaš soabadeapmái. Oahppolihttu

gulaskuddanvástádusas čilgejit dárkilit mot sii barget, ja Davvi-Hålogalánda bismmagodderáđđi addá buori bajilgova girku barggus sin gulaskuddanvástádusas. Sámediggeráđđi sávvá ahte eambbogat movttiidahttojuvvojit, ja ávžžuha ii-sámi aktevruid gullat sámi miellahtuid ja sámi jienaid dárbbuid ja oaiviliid iežaset surggiin. Seammás lea dehálaš garvit dakkár dili gos eanetloguservodat čohkká ja vuordá ahte sámi servodat váldá ovddasvástádusa, dahje eai daga maidege dannego ballet ahte dahket boastut. Sámi servodat lea unni, ja olmmošlaš resurssat leat vátnásat. Oallugiidda sáhtá maid leat lossat bargat fáttáiguin main ain leat rabas hávit. Danne mii dárbašit buriid ovttasbargoguimmiid, geat dovdet iežaset ovddasvástádusa bidjat johtui ja nannet divvundoaimmaid.

Eanetloguálbmoga vaháogat

Mánngabealat servodat lea maiddá rikkis servodat. Dat mearkkaša ahte dáruiduhttin lea váikkuhan negatiivvalaččat maiddá eanetloguálbmogii, geain váldui eret sihke diehtu ja oktavuoha nationála historjái ja iežaset riikka álgoálbmogii ja nationála minoritehtaide. Duohtavuoda- ja soabadankommišuvdna čállá: Dološáiggi lei sápmelaččaid ja dáččaid gaskavuoha eanaš ovttáárvosaš, sii ovttasbarga ja dárbašedje guhtet guoimmiset. Davvisámi doaba “verddevuoha” govvida olbmuid gaskavuoda mas lea sorjavašvuoha nubbi nubbái, veahkkáivuoha ja ustivuoha. Dát ovttadássásašvuoha lea jávkan earret eará almmolaš dáruiduhttinpolitihka geažil. Dat leat maid vahágin eanetloguálbmogii.

Sámediggeráđi mielas lea hui dehálaš ahte kommišuvnna raporta ja dan čuovvolanbargu ii šatta áššin dušše gaskal Stuoradikki ja Sámedikki. Dáruiduhttin ja dan váikkuhusat fertejit šaddat oassin nationála dihtomielalašvuodas ja Norgga historjámuitalusas. Stuoradiggi ferte addit iežas álbmogii vejolašvuoda oahpánuvvat dán oassái historjjás. Sámediggeráđi oaivvilda ahte dáruiduhttinpolitihka struktuvrralaš váikkuhusat leat beare unnán muitaluvvon. Njuolggadusaid váilevaš čadaheapmi ja dálá vuoigatvuodarihkumat sámi álbmoga vuostá leat čielga ovdamearkkat struktuvrraide main ain lea dáruiduhttinváikkuhus. Sihke dáčča ja sámi álbmot ferte oažžut dieđu vai ipmirdit daid struktuvrraid duogáža, vai sáhttet identifiseret daid seamma struktuvrraid dálá servodagas.

Stáhtarájiid rolla

Raporta čájeha mot rájiid geassimat ja nationálastáhtaid ceggemat leat negatiivvalaččat váikkuhan sámiide ovttaskas olmmožin ja álbmogin. Ii lean dušše dat ahte dáruiduhttinpolitihka hábmen ja viidásit ovddideapmi belohakkii lei vuodustuvvon ja definerejuvvon dainna oainnuin ahte sápmelaččat dahke sihkarvuodavára ja ahte stáhta dárbašii territoriaid bearráigeahččat. Rádjegeassimat ja nationálastáhtaid váilevaš návccat dahje dáhttu vuhtiiváldit sámiid eallima riikarájiid rastá leat mánngga áigodagas historjjá čada garrasit váikkuhan sámi kultuvrii ja eallinvuohká.

Rájiidrasttideaddji ovttasbargu ferte danne leat oassin čovdosis. Raporta čuovvoleamis ferte vuhtiiváldit ahte sápmelaččat leat okta álbmot njealji riikkas, ja mii fertet oaidnit njulgema dain váikkuhusain mat rádjegeassimat dagahit ja leat dagahan. Dakko Sámediggeráđi oaivvilda ahte lea dárbašit ipmirdit mot Norgga eiseváldiid politihka lea váikkuhan maid dáid Ruota, Suoma ja Ruošša sápmelaččaide. Raporta duođašta mánnga beali das. Rádjegeassimat ja rádjegiddemat Norgga, Ruošša ja Suoma gaskkas 1800-logus čuhce garrasit davvisámi boazodollui ja nuortalaččaide, geat eai beassan šat dehálaš guohtuneatnamiidda, muhto maiddá Báhčaveaji nuortalaččaide ja dálonsápmelaččaide Suomas geat masse guolástanrivttiid Norgga bealde ráji. Marit Olli Siri čilge iežas gulaskuddanvástádusas mot 1852 ja 1905 rádjegiddemat váikkuhedje su soga, Siri-soga, eallimii, geat ledje daid mañemusaid searvvis geain lei boazodoallu Máttá-Várjjagis. Son govvida billistuvvon eallimiid ja ekonomii. “Maiddá bearrašiid háddjeje riikarájit, ja sii bággejuvvoje geavahišgoahtit vieris riikkagielaid. Mánnggas mañisbohttiin eai šat gulahala”. Siri-soga vásáhusat bures govvidit mot stáhtarájit garrasit váikkuhedje sámi álbmoga ovttaskas olbmuid eallimiid.

Raporta čájeha maid dáid mot Norgga-Ruota ráji gidden álggus 1900-logu lei garrasit sávvojuvvon Norgga eiseváldiin, geat atne Ruota stáhtaborgáriid ja sin bohccuid Norgga eatnamiid geavaheami noadđin ja gáržžádussan. Dat čuožai garrasit davvisámi bearrašiidda, geat eai šat beassan johtit iežaset guovlluide mearragáttiin, buohkaide geat bággejuvvoje johtit lullelii Ruotas ja buohkaide geat vásihedje ahte sin bohccuid bákkuin vuojehedje ja báhče go rasttildedje ráji Sáltoduoddaris. Norgga eiseválddit, Lappfogden bokte, gohččo báhčit ealu, ja boazodoallit ieža šadde daid goluid gokčat. Sin vuoigatvuodát, mat guhká ledje leamaš fámus Norggas, eai šat doahttaluvvon. Várdobáiki sámi guovddáš čilge sin gulaskuddanvástádusas mot rádjegiddem Felleslappeloven 1908 vuodul, lassin dasa ahte giddeje rájiid boazosápmelaččaide, váikkuhedje lotnolasealáhusaid billisteapmái márkosámi guovlluin, gos geahččobohccot dagahe dehálaš oasi ealáhusdoaimmas. Sii oaivvildat ahte dat ii leat namuhuvvon kommišuvnna raporttas.

Maiddáí dál lea mángii nu ahte nationálastáhta ja eanetloguálbmoga beroštumit biddjojit ovddabeallai sámi kultuvrra ja eallinvuogi rádjeguovlluin. Ovdamearkkat dasa leat luossabivddu reguleremat Deanučázadagas gos sámi kulturdoaimmat leat duvdojuvvon eret turistaberoštumiin. Dát lea Deanu Sámiid Searvvi ja Deatnogátte Sámiid Searvvi beroštupmi sin oktasaš gulaskuddanvástádusas. Sii čujuhit maiddáí dasa ahte rádjeguovlluin ledje hui heajos vásáhusat Covid-19 pandemiija rádjegiddema geažil.

Váilevaš politihkalaš čovdosat davviriikkaid gaskkas bisuhit eahpevuoiggalašvuoda ja vahágiid. Dat dáhpáhuvá Deanu-šiehtadusa oktavuodas. Ođđa Ruoŋa-Norgga boazoguohtunkonvenšuvnna váilevašvuodta lea nubbi bealli mii dagaha riiduid ja bidjá sápmelaččaid vuostálaga.

Sámediggi lea olu jagiid bargan dan guvlui ahte stáhtarájit galget unnimus lágiin hehttet sámiid ovttasdoaimmama oktan álbmogin, maŋemusat dievasčoahkkinaššis 10/22 Rájáid njeaidin Sámis. Sámediggi áigu joatkit dán barggu kommišuvdnaproseassaid mielde. Go Ruoŋa ja Suoma kommišuvnnat leat ovddidan bargguideaset, de berre álggahuvvot oktasaš davviriikkalaš čuoovoleapmi dan golmma raporttas. Sámediggeráđdi ávžžuha Stuoradikki fuolahit dakkár proseassa, ja ahte dat dáhpáhuvá lagas ovttasbargguin buot golmma riikka Sámedikkiiquin.

Min oktasaš dáruiduhttin- ja vearrivuodahistorjja gaskkusteapmi

Doaimbaidju 4.1 Kommišuvdna evttoha ásahit nationála gelbbolašvuodaguovddáža dáruiduhttinpolitihka ja vearrivuoda birra, mas lea ovddasvástádus dutkamis, duođašteami, gaskkusteami ja soabadanbarggus.

Lassin dutkama, duođašteami, gaskkusteami ja soabadanbarggu ovddasvástádussii, de lea jurddašuvvon ahte gelbbolašvuodaguovddáš galgá veahkehit gelbbolašvuodain ja máhtolašvuoda gaskkustemiin soabadanproseassain báikkálaččat ja regiovnalaččat, ja ahte eará oassálastit galget sáhttit ohcat doarjaga doppe báikkálaš soabadanbargguide. Kommišuvdna evttoha maiddáí ahte guovddáš galgá hálddašit dáidagiid, maid kommišuvdna geigii Stuoradiggái.

Kommišuvdna ákkastallá evttohusa dainna ahte eanetlogu máhtolašvuoda ja ipmárdusa lokten dáruiduhttinhistorjjas ja mot mii eallit dan váikkuhusaiguin dál, lea eaktun boahhteáiggi soabadeapmái. Raportta sisdoallu ferte šaddet buohkaide oahpis, ja dat ferte šaddat oassin servodatdigaštallamis ja servodatipmárdusas. Sámediggeráđdi doarju dán ipmárdusa, ja háliida deattuhit ahte gaskkusteapmi sápmelaččaid, sámegielaide, sámi kultuvrra ja servodateallima birra ferte leat oassin das. Gaskkusteapmi ferte maid čájehit ahte sápmelaččat leat okta álbmot njealji riikkas ja ahte mii leat vásihan assimilašuvnna ja vealaheami buot riikkain.

Sámediggeráđdi deattuha man mávssolaš lea ahte dát diehtu lea olámuttus olles álbmogii miehtá riikka, beroškeahhtá ássanbáikkis ja mátkkoštanvejolašvuodas. Kommišuvnna evttohusa sáhtta ipmirdit fysalaš guovddážin mii galgá cegejuvvet muhtun dihto báikkái, vaikko kommišuvdna ii leat čujuhan gosa dat galggašii cegejuvvet. Sámediggeráđdi árvvoštallá ahte digitála gaskkusteapmi berre leat gelbbolašvuodaguovddáža váldodoaimma. Digitála gaskkustanfálaldat sáhtta fátmastit dáruiduhttinhistorjja áigelinjja, interaktiiva kártaid gullevaš guovlluin, rabas oahpahusressurssa ja digitála arkiivva gos leat persovnnalaš mitalusat ja govat, ja nu viidásit.

Muhto finadit neahttsiidus ja geavahit digitála resurssaid ii dattetge ábut leat áidna vejolašvuodta go galgá oahppat dáruiduhttima ja vearrivuoda birra. Go fitná museas dahje oahppoguovddážis, de sáhtta oazžut eanet ávkki oahppamis, ovdamearkka dihte nu gohčoduvvon báikki alde oahppan. Lohkat juodá neahtas lea juoga áibbas eará go oahppat muhtun historjjálaš báikkis dahje doppe gos dáhpáhus duođai dáhpáhuvai. Dakkár gaskkusteapmi berre leat miehtá riikka, ja dás áigu Sámediggi deattuhit dan gelbbolašvuoda ja vásáhusaid mat sámi ásašusain juo leat.

Gulaskuddanvuorus čujuhit mángga sámi musea ahte sii juo barget sámiid historjja ja dáruiduhttinhistorjja gaskkustemiin, ja atnet lunddolažžan ahte sii ožžot viiddiduvvot sin ovddasvástádussuorggi dakkár doaimmaide. Mánggas namuhit maiddáí ahte danne ferte ángiruššama koordineret iešguđet aktevrraid gaskka. “Dakkár guovddáža ferte jodihit ja hálddašit sámi kultuvrra ja giellagelbbolašvuoda vuodul, ja earenoamážit lagas oktavuodas sámi kulturásahusaiguin” oaivvilda Sámi museasearvi.

Sámi museasearvi, ja olu eará gulaskuddanásahusat váruhit ahte ođđa guovddáža ásaheapmi suoláda juo vátna resurssaid, sihke olmmošlaš ja ekonomalaš resurssaid, sámi ásašusain mat dál juo gávdnojit. Sihke suohkanat ja

iešguđetge aktevrat miehtá riikka leat juo dieđihan ahte sin lusa sáhtá cegget dakkár guovddáža boakteáiggis, nugo maiddái lea bohtán ovdan iešguđetge mediaššiin, ja muhtun gulaskuddanvástádusat Sámediggái evttohit dihto báikkiid dakkár guovddáži.

Dan ipmárdusa vuodul kommišuvdna evttoha cegget nationála gelbbolašvuodaguovddáža dáruiduhttima ja vearrivuoda birra, mas lea ovddasvástádus dutkat, duođaštit, gaskkustit ja soabadit. Lassin lea jurddašuvvon ahte dat galgá oahpahit ja gaskkustit dieđuid báikkálaš ja regionála soabadanproseassain, ja ahte eará aktevrat galget sáhttit ohat doarjaga sis báikkálaš soabadanbargguide. Kommišuvdna evttoha maid ahte guovddáš galgá hálddašit dáidagiid maid kommišuvdna geigii Stuoradiggái. Sámediggeráđdi ipmirda danne kommišuvnna evttohussan cegget fysalaš guovddáža muhtun báikái, muhto ahte sii eai leat duođi eanet čujuhan gosa dat galggašii ceggejuvot.

Sámediggeráđdi eaktuda ahte nationála gelbbolašvuodaguovddáža ásaheami oktavuodas nannejuvvojit ásašusat mat juo gávdnojit Sámis, ja ahte dat stimulere doaimmaide dain guovlluin gos eai leat ásašusat. Eahpedásseis ásašusviidodat Sámis lea okta dain stuorámuš hástalusain sámi servodagas dál, ja juoga ládje dat lea struktuvra mas ain lea dáruiduhttinváikkuhus. Muhtun guovlluin leat dál servodatguoddi sámi ásašusat, ja eará báikkiin fas leat moadde dahje eai oba leatge dakkár ásašusat. Sámediggeráđdi oaivvilda ahte divodanbarggus šaddá guovddáš bargun dan ásašuserohusa njulget.

Sámi ásašusat ja sámi gelbbolašvuodabirrasat sáhttet leat čoavddagaskkusteaddjin sidjiide geaidda dáruiduhttin lea guoskan, vai sii besset oahpásnuvvat iežaset historjá, sin iežaset gillii. Sámediggeráđdi čujuha gulaskuddancealkámušaide mat mitalit ahte ii dušše eanetloguálbmot dárbbáš dahje háliit eanet dieđuid. Oallugat moitet raportta ja lohket dat lea čállon akademalaš, váttis gillii, ja ahte lea váttis dádjadit raporttas. Sámedikki nuoraidpolitihkalaš lávdegoddi čujuha ahte sisdoalu ferte ovdanbuktit pedagogalaš ja miellagiddevaš vuogiin vai olaha nuoraid. Muhtumat dadjet ahte raporta livččii galgan gávdnot sámedigillii. Mánnggas dadjet ahte leat čuvvon Nationálateáhtera raportalohkama, ja ahte sii liikojedje dan gaskkusteapmái ja háliidit ahte dat biddjo olámuddui podcast hámis.

Dálá sámi ásašusat sáhttet maiddái veahkkín viidásit duođašteamis, maid kommišuvdna lea evttohan gelbbolašvuodaguovddáža bargun. Áltá Sámi Giellaguovddáš čállá gulaskuddanvástádusas dan birra, ja man mávssolaš lea báikkálaččat čohkket dakkár mitalusaid, ja ahte morašmuđu berre dárbbáhuvvat báikkálaš servodagas. Dan oktavuodas oaivvilda Sámediggeráđdi ahte lea stuora dárbu dakkár báikkiide miehtá Sámi, mat sáhttet doaimmat dego muitomearkan dáruiduhttimii, ja ságastallanarenan morašdovduid ja massindovduid giedahallamii. Dat sáhttet ovdamearkka dihte leat fysalaš lanjat mat heivejit jurddašeapmái, gulahallamii ja ságastallamii.

Sámediggeráđdi čujuha ahte lea dárbu ásašit doarjjaortnegiid vai skuvllat ja earát sáhttet fitnat iešguđetge báikkiin oahppan dihte dáruiduhttima birra. Maiddái bajásšaddi sámi álbmot dárbbáša oahppat eambo iežaset historjjá birra iežaset gillii, ja mot dat lea leamaš iešguđetge ládje iešguđetge guovlluin Sámis. Deanu ja Várjjat Museasiida gesii ovdan njálmálaš gulaskuddamis dan čuolmma ahte olu skuvllain lea guhkes ja divrras mátkkoštangeaidnu jus galget fitnat museain, ja ovddiid dárbbu oažžut mátkedoarjaga vai besset fitnat museain. Dál lea Mánáid-, nuoraid- ja bearašdirektoráhtas doarjjaortnet skuvlamátkkiide main lea ulbmilin oahppat nuppi máilmmisoađi birra go fitnet konsentrašuvdnaleairrain, museain, fánngaleairrain ja eará muitobáikkiin olgoriikkas dahje Norggas. Sullasaš doarjjaortnet skuvlamátkkiide gos ohppet dáruiduhttinhistorjjá sáhtá mielddisbuktit ahte eanet skuvllat ožžot vejolašvuoda oahppat.

Sámediggeráđdi čujuha kommišuvnna evttohussii ahte gelbbolašvuodaguovddáš berre ovttasbargat Arkiivadoaimmahagáin persovnnalaš mitalusaid gaskkustemiin, maid kommišuvdna lea ožžon, ja oaivvilda ahte Sámi arkiivvas ja Digitálaarkiivvas berre leat guovddáš rolla dan barggus. Sámediggeráđdi guorrassa kommišuvnna evttohussii ahte guovddáš galgá hálddašit dáidagiid maid kommišuvdna geigii Stuoradiggái.

Sámediggeráđdi oaivvilda ahte lea dárbu viidásit čielggadit mot gelbbolašvuodaguovddáš sáhtá duohtandahkkot nu ahte dat buoremusat fuolaha daid dárbbuid mat dás leat čielgejuvvon, ja ávžžuha Stuoradikki fuolahit dakkár čielggadeami ja fuolahit dárbbášlaš resurssaid doimii.

Sámediggeráđi mearrádusárvalus

Raporta *Duohtavuohhta ja soabadeapmi – vuoddu čielggadit dáruiduhttinpolitihka ja vearrivuoda sápmelaččaid, kvenaid/norggasuopmelaččaid ja vuovdesuopmelaččaid vuostá* addá vuđolaš gova dáruiduhttinhistorjjás. Raporta ii čájjet ollislaččat ja oppalaččat buot vearrivuoda mii leat dahkkon. Das eai leat mielde buot persovnnalaš vásáhusat dáruiduhttimis ja dáruiduhttima váikkuhusain, eai buot geográfalaš guovllut leat seamma dárkilit govviduvvon ja muhtun čilgehusat leat váilevaččat. Sámediggi vuordá ahte boahhteáiggis bohtet eambo dieđut. Dattetge raporta bures duođašta dáruiduhttima ja dan váikkuhusaid. Lea dokumenterejuvvon ahte eiseválddit geavahedje ollu váikkuhangaskaomiid ja arenaid, maiddá koloniserema, dahkan dihte min dáččan. Kommišuvdna lea sárgon čielga gova das ahte min oktasaš historjjás Norggas, ja maiddá dálá áiggis, lea duođalaš vearrivuohhta dáhpáhuvvon. Sámediggi háliida giitit kommišuvdna duođalaš ja dehálaš barggu ovddas.

Raporta addá nanu vuodu Norgga eiseválddiide ja earáide čielggadit ja loahpahit dáruiduhttinpolitihka ja vearrivuoda maid leat čađahan. Sámediggi vuordá ahte dat dahkko.

Doarjja kvenaide/norggasuopmelaččaide ja vuovdesuopmelaččaide

Raporta muitala dáruiduhttinpolitihka ja vearrivuoda birra mii lea dahkkon sápmelaččaid, kvenaid/norggasuopmelaččaid ja vuovdesuopmelaččaid vuostá. Sámiid álbmotválljejuvvon orgánan Sámediggi háliida dovddahit nanu ja čielga doarjaga kvenaid/norggasuopmelaččaid ja vuovdesuopmelaččaid soabadanproseassaide ja sin vuoigatvuhtii njulget dan maid leat massán, ja ávžžuha Stuoradikki sihkkarastit resurssaid dasa. Go kvenat/norggasuopmelaččat ja vuovdesuopmelaččat leat čađahan iežaset proseassaid raportta sisdoalu ja evttohuvvon doaibmajuid árvoštallamiin, de áigu Sámediggeráđdi gulahallat singuin mot mii buoremusat sáhttit čájehit viidásit solidaritehta singuin.

Persovnnalaš muitalusat

Sámediggi dovddaha ahte dáruiduhttinpolitihka ja dan váikkuhusaid birra leat seamma olu muitalusat ja vásáhusat, go leat olbmot geaidda dát politihka njulggut dahje eahpenjuolggut lea čuohcan. Sámediggi dovddaha ahte badjel 700 persovnnalaš muitalusa ja eará duođaštusa dán fáttá birra leat dál čohkkejuvvon, analyserejuvvon ja almmuhuvvon, muhto dovddaha maiddá ahte dat oktiibuot dagahit dušše oasáza dain olu muitalusain ja vásáhusain maid min álbmot lea šaddan vásihit. Sámediggi dovddaha ahte muhtun muitalusat ja duođaštusat leat láhpon agibeavái maid mii eat goasse boade diehtit, ja ahte leat guovllut Sámis mat eai leat namuhuvvon dahje váldon mielde Duohtavuoda- ja soabadankommišuvdna raportii. Danne Sámediggi dovddaha kommišuvdna barggu vuolggasadjin viidásit bargui. Sámediggi dovddaha maiddá ahte oallugat eai háliit juogadit iežaset vásáhusaid ja muitalusaid iešguđetge sivaidda geažil ja dan mii fertet doahttalit. Sámediggi giitá buohkaid geat leat juogadan ja geat boahhteáiggis sáhttet juogadit iežaset muitalusaid, vásáhusaid ja máhtu dáruiduhttima birra, ja ahte sin muitalusat sáhttet mielddisbuktit boahhteavaš dutkama dán suorggis mii buvttuha ođđa máhtu min historjjá birra.

Kommišuvdna materiála hálddašeapmi

Duohtavuoda- ja soabadankommišuvdna čohkkejuvvon materiálas lea stuora árvo boahhteavaš dutkamii. Materiálas leat persovdnasensiitiiva dieđut maid ferte dohkálaččat suodjalit. Sámediggi háliida konsulteret Arkiivadoaimmahagain materiála hálddašeami njulggadusaid birra ja earenoamážit dutkigeahčadeami rámmaid birra.

Sámedikki mielas lea buorre go kommišuvdna, kommišuvdna geahčadannjuolggadusain, čujuha Sámedikki etihkalaš njulggadusaide dearvvašvuodadutkama várás, mii mearriduvvui dievasčoahkkimis 2019:s (ášši 23/19), mat galget vuhtiváldit sámiid kollektiiva rievtti iešmearrideapmái. Sámediggi vuordá ahte Duohtavuoda- ja soabadankommišuvdna arkiivamateriála hálddašeapmi lea bures siskkobealde álbmotrievtti, vai sihkkarastá ahte materiála, mii guoská árbedihtui ja sámi servodahkii, dulkojuvvo riehta, ipmirduvvo, adno ja juogaduvvo gutnálaččat, seammás go doahttala ovttaskas olbmo vuoigatvuodaid iežas persovnnalaš muitalusaide.

Sámediggi bivdá ahte ii addo geahčadanlohpi Duohtavuoda- ja soabadankommišuvdna arkiivii ovdalگو Stuoradikki lea meannudan ášši, ja čađahan konsultašuvnnaid Sámedikkiin arkiivamateriála geahčadannjuolggadusaid birra.

Dárbu viidásit duođašteapmái ja guorahallamii

Sámediggi dovddaha ahte eai buohkaid mielas leat sin muitalusat muitaluvvon doarvái bures raporttas, ja ahte eai buot bealit dáruiduhttimis ja dan váikkuhusain leat doarvái bures duođaštuvvon. Viidásit Sámediggi čujuha dasa ahte kommišuvdna ieš almmuha mángga dutkandárbbu. Sámediggi čujuha konkrehta dutkan- ja máhttodárbbuide mángga eará dievasčoahkkinnáššis raportta birra. Sámediggi ávžžuha Stuoradikki juolludit ollu ruđa viidásit

duođaštanbargui ja dutkamii dáruiduhttima ja vearrivuođa birra.

Kommišuvdna lea kárten ahte dáruiduhttinpolitihkka, earret eará eanandoallokoloniserema ja mearrasámiid guolástusrivttiid goarideami bokte, lea mielddisbuktán eatnamiid ja resurssaid bistevaš massima. Maiddá nubbi máilmmisoahti ja Finnmárkku bággoevakueren čuzii garrasit sámi álbmogii. Danne bivdá Sámediggi ahte nammaduvvo lávdegoddi mii galgá kártet makkár ekonomalaš váikkuhusaid dáruiduhttin ja vearrivuohta lea dagahan sámi álbmogii.

Sámedikki lahkoneapmi soabadeapmái

Sámediggái lea soabadeapmi bajitdási višuvdna. Soabadeapmi sáhtta dáhpáhuvvat mángga dásis, ovttaskas olbmuid, olbmuid, joavkkuid, ášahusaid ja bajit servodatdási gaskkas. Sámedikki rolla lea váikkuhit soabadeapmái buot dán dásiin.

Nugo dáruiduhttin fátmastii buot, nu ferte maiddá soabadeapmi fátmastit buot ja vuhtiiváldit eahpesymmetralaš váldegaskavuođaid ja fápmostruktuvrraid. Servodatdási soabadeami sisdoallu ferte leat vuoiggalašvuohta mii sihke buhtada ja rievdata vuogádaga, ja Sámediggi oaivvilda ahte kommišuvnna raportta ferte čuovvulit ovdalaš vearrivuođa njulgema, dáláš vearrivuođa heaittiheami ja boahttevaš vearrivuođa eastadeami bokte. Sámediggi ávžžuha danne Stuoradikki mearridit njulgendoaimbajiid main mihtun lea olahit vuoiggalašvuođa, ja rievdatit struktuvrraid, lágaid ja guottuid maid dáruiduhttin lea dagahan.

Oassin njulgenproseassas ávžžuha Sámediggi nátionála eiseváldiid, almmolaš ášahusaid ja buohkaid, geat leat sivalaččat vearrivuođas, dovddastit dan vearrivuođa. Sámediggi ávžžuha eambbogiid átnut ándagassii sis geat leat gillán dán vearrivuođa. Sámediggi oaivvilda ahte ándagassii átnun, njulgen- ja rievdadandáhttu leat konstruktiivalaš buorit mat rahpet geainnuid soabadeapmái, muhto ahte eai sáhte gal vuordit nuvttá ándagassii addojumi ruovttoluotta.

Sámediggi oaidná ahte váilevaš luohttámuš dávjá namuhuvvo raporttas, ja deattuha ahte luohttámuša ferte njulget vuoigatvuođavuđot lahkoneami bokte. Stáhta ferte doahttalit, suodjalit ja ollašuttit sámiid vuoigatvuođaid. ON julggaštus álgoálbmotvuoigatvuođaid birra ferte leat soabadallama rámmán buot dásiin ja buot surggiid rastá.

Kommišuvdna deattuha ahte dáruiduhttima, diehtemeahttunvuođa, vaši, cielaheami ja vealaheami dihte ii leat diehtelas ahte olmmoš gohčoda iežas sápmelažžan dál. Dat ahte dan dahkat, muitala garra vuostálastinnávcca birra, dat ahte birget. Sámediggi guorrasa kommišuvnna ávžžuhussii atnit dán vuommi dihtomielažžan raporta čuovvolemis.

Sámediggi deattuha ahte dárbbahuvvojit njulgendoaimmat maiddá eará surggiin go dat mat leat definerejuvvon piláraide. Dan vihtta pilára ferte danne atnit unnimusdássin das mii ferte dahkkot, iige bidjat gáržžidemiid njulgenbargui.

Sámediggi eaktuda ahte leažžá go vejolaš olahit oktagaslaš ja kollektiiva soabadeami, ja mii gáibiduvvo joksán dihte dan, lea gažaldat mii boahtá digaštalot guhkit áiggi ovddasguvlui.

Njulgemat ovttaskas olbmuide

Sámediggeráđdi oaivvilda ahte kommišuvdna duođašta ahte dáruiduhttin ja vearrivuohta ollislaččat lea dagahan dáruiduhttinvašvuođaid sámi álbmogii. Ovttaskasolbmuide dat mearkkaša olmmošlaš goluid ja masson gullevašvuođa sámi kultuvrii, ealáhusaide ja sámegeaileide. Sámediggi oaivvilda ahte oassin njulgenbargus fertejit buot sámiid oahppat vejolašvuođa lahkoneami sápmelašvuhtii iežaset eavttuid vuodul. Dat mearkkaša ahte fertejit gávdnot fáldadagat, main sáhtta oahppat juoidá das maid lea massán. Dat ahte beassat leat oassin sámi searvevuodas beroškeahtá makkár vuolggasaji sii leat ožžon dáruiduhttima maŋgel, lea guovddáš mihttu. Sámediggi deattuha ahte juohke sápmelaččas galgá leat vejolašvuohta hálddašit iežas sápmelašvuođa. Juohke sápmelaš, guhte deavdá eavttuid, lea maiddá bures boahtin Sámedikki jienastuslohkui.

Sámediggi oaidná ahte sáhtta šaddat dárbu buhtadussii ovttaskas olbmuide dáruiduhttima geažil, ja bivdá Stuoradikki fuolahit ahte dat dát čielggaduvvo viidáseappot.

Stuoradikki ovddasvástádus

Sámediggi guorrasa kommišuvnna vuordámuššii ahte Stuoradiggi ferte sihkarastit systemáhtalaš čuovvoleami doaimbajuiin, mat biddjojit johtui, ja soabadanbarggu ođasmahttimis. Iešguđetge servodataktevrrat fertejit ollislaččat ánggiruššat, muhto nationála eiseválddiin lea bajitdási ovddasvástádus. Sámediggi eaktuda ahte raportta ii sáhte čuovvulit dušše ovtta ovttaskas meannudeami dahje ovttaskas mearrádusa bokte.

Sámediggi čujuha dasa ahte Duohtavuoda- ja soabadankommišuvdna lei parlamentáralaš guorahallankommišuvdna, maid Stuoradiggi nammadii oassin sin bearráigeahččandoaimmas. Danne Sámediggi ávžžuha Stuoradikki ásahit olgguldas orgána váikkuhangaskaoapmin mii bearráigeahččá mot Ráđdehus ja hálddašeapmi čuovvulit Duohtavuoda- ja soabadankommišuvnna raportta. Dat berre leat friddja orgána njuolga Stuoradikki vuolde, nugo Stuoradikki eará bearráigeahččanorgánat. Sámediggi eaktuda beassat searvat orgána nammadeapmái ja dan mandáhta hábmemis. Lassin berre Stuoradiggi bivdit Ráđdehusa jahkásaččat raporteret raportta čuovvoleami birra. Ulbmilin livččii ahte Stuoradikkis lea vuodđu árvoštallat njulgendoaimmaid čadaheami, ja vejolašvuhta álggahit ođđa doaimmaid.

Dasto Sámediggi bivdá Stuoradikki geavahit iežas váikkuhangaskaomiid juolludeaddji ja láchkaaddi eiseváldin. Stáhta ferte gozihit iežas juridihkalaš geatnegasvuodaid láchit dili vai sápmelaččat besset sihkarastit ja ovddidit iežaset giela, kultuvrra ja servodateallima, ILO-konvenšuvnna 169 ja ON álgoálbmotjulggastusa mielde. Oassin divodanbarggus maŋjel dáruiduhttima Sámediggi bivdá Stuoradikki, juolludeaddji eiseváldin, láchit Sámediggái vejolašvuoda čadahit iežas rolla.

Sámediggi oaidná ahte hui ollu das mii boahťa ovdan raporttas, sihke fáttáid ja doaimbavevttohusaid hámis, leat áššit maid Sámediggi ovdal lea meannudan. Sámedikki viiddis doaimma mángga fágasuorggi siskkobealde sáhtta dulkot njulgendoaimman, ovdamearkka dihte Sámedikki ánggiruššan giela, kultuvrra ja ealáhusaid ovddas. Dasto lea Sámediggi váldoruhtadeaddji eanas doaimbajuiide sámi servodagas, mat veahkkinn njulgejit dáruiduhttima vaháigiid. Dat muitala ahte dáruiduhttima ja vearrivuoda divodeapmi ferte mielddisbuktit Sámedikki nannema. Norgga eiseválddit fertejit guldalit Sámedikki, mii lea sápmelaččaid álbmotválljejuvvon orgána ja čájeha sápmelaččaid iešmearridanvuogatuoda. Sámedikki politihkalaš ja hálddahuslaš návccaid ferte nannet, vai dat sáhtta čaovdit buot daid bargguid maid sámi servodat dárbbasa.

Sámediggi eaktuda ahte Sámedikki dievasčoahkkinnmearrádusat raportta meannudemiiin leat láidesteaddjin Stuoradikki boahťevaš meannudeamis, ja lea gearggus konsulteret Stuoradikkiin dan birra. Viidásit lea Sámediggi gearggus váldit guovddáš rolla doaimbajuiid čadaheamis, muhto bidjá eaktun ahte stáhta, ovddasvástideaddji beallin, guoddá goluid. Geahča dievasčoahkkinašši *Duohtavuoha ja soabadeapmi – Pilára 5: Njuolggadusaid implementeren* Stuoradikki geatnegasvuoda hárrái konsulteret sámi beroštumiid.

Sámediggi čujuha kommišuvnna govvideapmái das mot olu almmolaš doaimmat ja hálddašeami leat dagahan dáruiduhttima ja vearrivuoda, dego skuvlodoaimmahat, alit oahpahasáhusat, hálddašanorgánat, dearvvašvuoda- ja čálgoálvalusat, Mánáidsuodjalus ja rihkusfuolahus. Stuoradiggi ferte bidjat láidestusaid viiddis searvamii raportta čuovvoleapmái ja čielga vuordámušaid dasa ahte sihke almmolaš áshusat ja siviilaservodat čuovvulit raportta dainna lágiin ahte dovddastit dan vearrivuoda mii lea dahkkon ja álggahit buorideaddji doaimbajuiid.

Sámediggi bivdá Stuoradikki čalmmustahttit álbmogii Norgga eiseváldiid ovdáneami ja ánggiruššama, ovdamearkka dihte sierra neahttasiiddu bokte, mas oaidná njulgendoaimbajuiid ja mot daid čadahit. Das berre maid ávžžuhit fylkkasuohkaniid, suohkaniid, siviilaservodaga ja earáid juogadit iežaset čuovvolanbarggu raportta hárrái, ja nu oazžut movttiideami guhtet guimmiineaset.

Suohkaniid ja fylkkasuohkaniid ovddasvástádus

Sámediggi dovddasta ahte geografiias lei dadjamuš dáruiduhttinpolitihka ja dáruiduhttinproseassaid hábmemis ja čadaheamis. Danne leatge maid geográfalaš erohusat dáruiduhttima váikkuhusain, ja das makkár buorideaddji doaimbajuiid dárbbahuvvojit. Sámediggi oaivvilda ahte lea dárbu dárkkileabbo kártet báikkálaš dárbbuid, ja áigu danne geahčadit dáruiduhttinvaháigiid ja divodandárbbuid sámi báikegottiin.

Sámediggi deattuha ahte suohkaniid ja fylkkasuohkaniid ánggiruššan divodit ja boahťeáiggis soabadit lea dehálaš, ja guorrasa kommišuvnna ávžžuhussii ahte suohkanat ja fylkkasuohkanat fertejit bidjat johtui báikkálaš proseassaid čuovvulan dihte raportta. Juohke sámi guovllu suohkan berre sierra analyseret mot dáruiduhttin lea váikkuhan sin suohkana álbmogii, ja bidjat johtui divodandoaimmaid.

Sámediggi čujuha eará dievasčoahkkinmearrádusaide duohtavuoda ja soabadeami birra, gos suohkaniid ja fylkkaid rolla čilgejuvvo vuđoleappot, ja gos sámi báikegottiid dáruiduhttinvahágiid ja divodandárbbuid boahhtevaš geahčadeapmi čilgejuvvo. Stuoradiggi ferte fuolahit ahte suohkaniidda ja fylkasuohkaniidda juolluduvvojit doarvái resurssat raportta čuovvoleapmái.

Buohkat fertejit veahkin

Sámediggi čujuha dasa ahte mánggas sámi servodagas leat mielde nanneme ja ealáskahttime sámegiela, sámi kultuvrra ja eallinvuogi, ja huksemin šalddiid stuoraservodahkii. Stuoradikkis lea ovddasvástádus nannet sámi siviilaservodaga doarvái resurssaiguin, vai dat sáhttet joatkit iežaset buori barggu ja searvat divodanbargui ovddasgavlui.

Sámediggi guorrasa kommišuvnna ávžžuhussii viidát searvat soabadanprosessii, ja bovde viidát olu sámi ja ii-sámi aktevrraid eaktodáhtolašvuoda, dáidaga, kultuvrra, oskku ja vuoiŋjalašvuoda, dutkama ja oahpahusa siskkobealde searvat. Ii-sámi aktevrrat berrejit gullat sámi miellahtuid ja sámi jienaid dárbbuid ja oaiviliid iežaset surggiid siskkobealde, ja seammás dovdat iežaset ovddasvástádusa álggahit ja nannet divodandoaimmaid. Sámi servodat lea unni ja das leat unnán resurssat, ja dárbbáša buriid ovttasbargoguimmiid.

Eanetloguálbmoga vahágat

Sámediggi oaivvilda ahte mánggabealat servodat lea maiddá rikkis servodat. Dat mearkaša ahte dáruiduhttin lea váikkuhan negatiivvalaččat maiddá eanetloguálbmogii, geain válđui eret oktavuoha sámi kultuvrii ja sámegillii, ja máhttu daid birra. Sámediggi čujuha ahte dološáiggi lei sápmelaččaid ja dáččaid gaskavuoha nu ahte sii dárbbášedje ja veahkehedje nubbi nuppi ja ledje verddet. Dat ovttdásásašvuoha lea láhpon earret eará dáruiduhttinpolitihka dihte. Dat lea maid vahágin eanetloguálbmogii.

Sámediggi oaivvilda ahte eanetloguálbmoga massima earret eará ferte divvut máhtolašvuodain ja didolašvuodain. Dat ii guoskka dušše historjámáhtolašvuhtii, muhto maiddá didolašvuoha dáruiduhttinpolitihka struktuvrralaš váikkuhusaid hárrái. Sihke dáčča ja sámi álbmot ferte oažžut máhtolašvuoda ipmirdit dáid struktuvrraid duogáža, vai máhttet identifiseret daid seamma struktuvrraid dálá servodagas.

Stáhtarájiid rolla

Sámi álbmot lea njealji riikka álbmot, ja sii leat vásihan assimilašuvnna ja vealaheami buot riikkain. Sámediggi dovddaha ahte Norgga dáruiduhttinpolitihka ja vearrivuoha lea čuohcan maiddá Ruođa, Suoma ja Ruošša sápmelaččaide, earret eará go mánggas leat massán vuogatvuodaid, eatnamiidda ja resurssaide beassama Norggas ja go bearrašat leat háddjejuvvon ja verddevuoha billašuvvan.

Dáruiduhttima divodeapmi ferte maiddá mielddisbuktit divodeami dain váikkuhusain maid rádjegeassimat dahke. Sámediggi guorrasa kommišuvnna rávvagiidda geahčadit Ruođa ja Suoma proseassaid, ja ávžžuha Stuoradikki fuolahit oktasaš davviriikkalaš čuovolanproseassa lagas ovttasbarguin buot golmma riikka sámedikkiiguin. Sámediggi čujuha maiddá dievasčoahkkináššái 10/22 Rájáid njeaidin Sámis.

Min oktasaš dáruiduhttin- ja vearrivuodahistorjá gaskkusteapmi

Doaibmabidju 4.1 Kommišuvdna evttoha ásahit nátionála gelbbolašvuodaguovddáža dáruiduhttinpolitihka ja vearrivuoda birra, mas lea ovddasvástádus dutkamis, duodašteamis, gaskkusteamis ja soabadanbarggus.

Sámedikki mielas lea dat evttohus buorre, ja doarju kommišuvnna árvvoštallama ahte eanetlogu máhtu lokten dáruiduhttima ja dan váikkuhusaid birra lea eaktun boahhtevaš soabadeapmái. Sámediggi háliida deattuhit ahte gaskkusteapmi sápmelaččaid, sámegielaid, sámi kultuvrra ja servodateallima birra ferte leat oassin das, ja ahte dat gaskkusteapmi ferte čájehit ahte sápmelaččat leat okta álbmot njealji riikkas, ja ahte mii leat vásihan assimilašuvnna ja vealaheami buot riikkain.

Sámediggi deattuha ahte dát máhttu ferte leat olámuttus olles riikka álbmogii, ja oaivvilda danne ahte digitála gaskkusteapmi ferte leat gelbbolašvuodaguovddáža váldodoaimma.

Sámediggi deattuha viidáseappot ahte sidjiide, geaidda dáruiduhttin lea guoskan, lea dehálaš fállat vejolašvuoda oahpásnuvvat iežaset historjái, sin iežaset gillii. Miehtá Sámi dárbbášuvvojit maiddá muitomearkkat, gos sáhttá muitit dáruiduhttima ja gieđahallat dovduid dego morraša ja massima. Sámediggi háliida dan oktavuodas

deattuhit dan máhtu ja vásáhusa mii sámi ásahusain juo lea dáruiduhttima ja sámi fáttáid birra dutkamis, duodašteamis ja gaskkusteamis.

Sámediggi oaivvilda ahte nationála gelbbolašvuodaguovddáža ásaheapmi dáruiduhttima ja vearrivuoda birra ferte čuovuhit dálá sámi ásahusaid duohta nannema ja doaibmabijuid ásahushuksema dain guovlluin gos dál eai leat sámi ásahusat.

Ferte maid cegget odđa doarjjaortnega man vuodul nuorat miehtá riikka ožžot vejolašvuoda mátkkoštit skuvlamátkkiide ja oahppat dáruiduhttima birra.

Sámediggi čujuha kommišuvnna evttohussii ahte gelbbolašvuodaguovddáš berre ovttasbargat Arkiivadoaimmahagain persovnnalaš mitalusaid gaskkustemiin, maid kommišuvdna lea ožžon, ja oaivvilda ahte Sámi arkiivvas ja Digitálaarkiivvas berre leat guovddáš rolla dan barggus. Sámediggeráđđi guorrasa kommišuvnna evttohussii ahte guovddáš galgá hálddašit dáidagiid maid kommišuvdna geigii Stuoradiggái.

Sámediggi ávžžuha Stuoradikki juolludit dárbbalaš resurssaid dasa, ja fuolahit viidásit guorahallama das mot doaibmabiju sáhttá duohtandahkat buoremus lágiin. Čielggadeamis ferte vuhtiiváldit dárbbu gaskkusteamái miehtá riikka. Dat ferte dahkkot lagas ovttasbargguin Sámedikkiin.

Sámediggeráđđi – dievasčoahkkináššit - 001/24

SRD - mearrádus:

Sámediggeráđi mearrádusárvalus

Raporta *Duohtavuohhta ja soabadeapmi – vuoddu čielggadit dáruiduhttinpolitihka ja vearrivuoda sápmelaččaid, kvenaid/norggasuopmelaččaid ja vuovdesuopmelaččaid vuostá* addá vudolaš gova dáruiduhttinhistorjjás. Raporta ii čájjet ollislaččat ja oppalaččat buot vearrivuoda mii leat dahkkon. Das eai leat mielde buot persovnnalaš vásáhusat dáruiduhttimis ja dáruiduhttima váikkuhusain, eai buot geográfalaš guovllut leat seamma dárkilít govviduvvon ja muhtun čielgehusat leat váilevaččat. Sámediggi vuordá ahte boahnteáiggis bohtet eambo dieđut. Dattetge raporta bures duodašta dáruiduhttima ja dan váikkuhusaid. Lea dokumenterejuvvon ahte eiseválddit geavahedje ollu váikkuhangaskaomiid ja arenaid, maiddá koloniserema, dahkan dihte min dáččan. Kommišuvdna lea sárgon čielga gova das ahte min oktasaš historjjás Norggas, ja maiddá dálá áiggis, lea duodalaš vearrivuohhta dáhpáhuvan. Sámediggi háliida giitit kommišuvnna duodalaš ja dehálaš barggu ovddas.

Raporta addá nanu vuodu Norgga eiseválddiide ja earáide čielggadit ja loahpahit dáruiduhttinpolitihka ja vearrivuoda maid leat čađahan. Sámediggi vuordá ahte dat dahkko.

Doarjja kvenaide/norggasuopmelaččaide ja vuovdesuopmelaččaide

Raporta mitala dáruiduhttinpolitihka ja vearrivuoda birra mii lea dahkkon sápmelaččaid, kvenaid/norggasuopmelaččaid ja vuovdesuopmelaččaid vuostá. Sámiid álbmotválljejuvvon orgánan Sámediggi háliida dovddahit nanu ja čielga doarjaga kvenaid/norggasuopmelaččaid ja vuovdesuopmelaččaid soabadanproseassaide ja sin vuogatvuhtii njulget dan maid leat massán, ja ávžžuha Stuoradikki sihkarastit resurssaid dasa. Go kvenat/norggasuopmelaččat ja vuovdesuopmelaččat leat čađahan iežaset proseassaid raportta sisdoalu ja evttohuvvon doaibmabijuid árvoštallamiin, de áigu Sámediggeráđđi gulahallat singuin mot mii buoremusat sáhttit čájehit viidásit solidaritehta singuin.

Persovnnalaš mitalusat

Sámediggi dovddaha ahte dáruiduhttinpolitihka ja dan váikkuhusaid birra leat seamma olu mitalusat ja vásáhusat, go leat olbmot geaidda dát politihka njulggut dahje eahpenjuolggut lea čuohcan. Sámediggi dovddaha ahte badjel 700 persovnnalaš mitalusa ja eará duodaštusa dán fáttá birra leat dál čohkkejuvvon, analyserejuvvon ja almmuhuvvon, muhto dovddaha maiddá ahte dat oktiibuot dagahit dušše oasáža dain olu mitalusain ja vásáhusain maid min álbmot lea šaddan vásihit. Sámediggi dovddaha ahte muhtun mitalusat ja duodaštusat leat láhpon agibeavái maid mii eat goasse boade diehtit, ja ahte leat guovllut Sámis mat eai leat namuhuvvon dahje váldon mielde Duohtavuoda- ja soabadankommišuvnna raportii. Danne Sámediggi dovddaha kommišuvnna barggu vuolggasadjin viidásit bargui. Sámediggi dovddaha maiddá ahte oallugat eai háliit juogadit

iežaset vásáhusaid ja mitalusaid iešguđetge sivaid geažil ja dan mii fertet doahttalit. Sámediggi giitá buohkaid geat leat juogadan ja geat boahtheáiggis sáhttet juogadit iežaset mitalusaid, vásáhusaid ja máhtu dáruiduhttima birra, ja ahte sin mitalusat sáhttet mielddisbuktit boahttevaš dutkama dán suorggis mii buvttaha ođđa máhtu min historjjá birra.

Kommišuvnna materiála hálddašeapmi

Duohtavuoda- ja soabadankommišuvnna čohkkejuvvon materiálas lea stuora árvu boahttevaš dutkamii. Materiálas leat persovdnasensitiiva dieđut maid ferte dohkálaččat suodjalit. Sámediggi háliida konsulteret Arkiivadoaimmahagain materiála hálddašeami njuolggadusaid birra ja earenoamážit dutkigeahčadeami rámmaid birra.

Sámedikki mielas lea buorre go kommišuvdna, kommišuvnna geahčadannjuolggadusain, čujuha Sámedikki etihkalaš njuolggadusaide dearvašvuodadutkama várás, mii mearriduvvui dievasčoahkkimis 2019:s (ášši 23/19), mat galget vuhtiiváldit sámiid kollektiiva rievtti iešmearrideapmái. Sámediggi vuordá ahte Duohtavuoda- ja soabadankommišuvnna arkiivamateriála hálddašeapmi lea bures siskkobealde álbmotrievtti, vai sihkarastá ahte materiála, mii guoská árbedihtui ja sámi servodahkii, dulkojuvvo riehta, ipmirduvvo, adno ja juogaduvvo gutnálaččat, seammás go doahttala ovttaskas olbmo vuoigatvuodaid iežas persovnnalaš mitalusaide.

Sámediggi bivdá ahte ii addo geahčadanlohpi Duohtavuoda- ja soabadankommišuvnna arkiivii ovdalگو Stuoradiggi lea meannudan ášši, ja čadahan konsultašuvnnaid Sámedikkiin arkiivamateriála geahčadannjuolggadusaid birra.

Dárbu viidásit duođašteapmái ja guorahallamii

Sámediggi dovddaha ahte eai buohkaid mielas leat sin mitalusat mitaluvvon doarvái bures raporttas, ja ahte eai buot bealit dáruiduhttimis ja dan váikkuhusain leat doarvái bures duođaštuvvon. Viidásit Sámediggi čujuha dasa ahte kommišuvdna ieš almmuha mángga dutkandárbbu. Sámediggi čujuha konkrehta dutkan- ja máhttodárbbuide mángga eará dievasčoahkkináššis raportta birra. Sámediggi ávžžuha Stuoradikki juolludit ollu ruđa viidásit duođaštanbargui ja dutkamii dáruiduhttima ja vearrivuoda birra.

Kommišuvdna lea kárten ahte dáruiduhttinpolitihkka, earret eará eanandoallokoloniserema ja mearrasámiid guolástusrivttiid goarideami bokte, lea mielddisbuktan eatnamiid ja resurssaid bistevas massima. Maiddá nubbi máilmmisoahti ja Finnmárku bágoevakueren čuzii garrasit sámi álbmogii. Danne bivdá Sámediggi ahte nammaduvvo lávdegoddi mii galgá kártet makkár ekonomalaš váikkuhusaid dáruiduhttin ja vearrivuoha lea dagahan sámi álbmogii.

Sámedikki lahkoneapmi soabadeapmái

Sámediggái lea soabadeapmi bajitdási višuvdna. Soabadeapmi sáhtta dáhpáhuvat mángga dásis, ovttaskas olbmuid, olbmuid, joavkkuid, ášahusaid ja bajit servodatdási gaskkas. Sámedikki rolla lea váikkuhit soabadeapmái buot dán dásiin.

Nugo dáruiduhttin fátmastii buot, nu ferte maiddá soabadeapmi fátmastit buot ja vuhtiiváldit eahpesymmetralaš váldegaskavuodaid ja fápmostruktuvrraid. Servodatdási soabadeami sisdoallu ferte leat vuoiggalašvuoha mii sihke buhtada ja rievdata vuogádaga, ja Sámediggi oaivvilda ahte kommišuvnna raportta ferte čuovvulit ovdalaš vearrivuoda njulgema, dáláš vearrivuoda heaittiheami ja boahttevaš vearrivuoda eastadeami bokte. Sámediggi ávžžuha danne Stuoradikki mearridit njulgendoaimbajijuid main mihttun lea olahit vuoiggalašvuoda, ja rievdadit struktuvrraid, lágaid ja guottuid maid dáruiduhttin lea dagahan.

Oassin njulgenproseassas ávžžuha Sámediggi nátionála eiseváldiid, almmolaš ášahusaid ja buohkaid, geat leat sivalaččat vearrivuodas, dovddastit dan vearrivuoda. Sámediggi ávžžuha eambbogiid átnut ándagassii sis geat leat gillán dán vearrivuoda. Sámediggi oaivvilda ahte ándagassii átnun, njulgen- ja rievdadandáhttu leat konstruktiivalaš buorit mat rahpet geainnuid soabadeapmái, muhto ahte eai sáhte gal vuordit nuvtá ándagassii addojumi ruovttoluotta.

Sámediggi oaidná ahte váilevaš luohttámuš dávjá namuhuvvo raporttas, ja deattuha ahte luohttámuša ferte njulget vuoigatvuodavuđot lahkoneami bokte. Stáhta ferte doahttalit, suodjalit ja ollašuttit sámiid vuoigatvuodaid. ON julggaštus álgoálbmotvuoigatvuodaid birra ferte leat soabadallama rámma buot dásiin ja buot surggiid rastá.

Kommišuvdna deattuha ahte dáruiduhttima, diehtemeahttuvuođa, vaši, cielaheami ja vealaheami dihte ii leat diehtelas ahte olmmoš gohčoda iežas sápmelažžan dál. Dat ahte dan dahkat, muitala garra vuostálastinnávcca birra, dat ahte birget. Sámediggi guorrasa kommišuvnna ávžžuhussii atnit dán vuimmi dihtomielalažžan raporta čuovvolemis.

Sámediggi deattuha ahte dárbbahuvvojit njulgendoaimmat maiddá eará surggiin go dat mat leat definerejuvvon piláraide. Dan vihtta pilára ferte danne atnit unnimusdássin das mii ferte dahkkot, iige bidjat gáržžidemiid njulgenbargui.

Sámediggi eaktuda ahte leažžá go vejolaš olahit oktagaslaš ja kollektiiva soabadeami, ja mii gáibiduvvo joksán dihte dan, lea gažaldat mii boahťa digaštallot guhkit áiggi ovddasguvlui.

Njulgemat ovttaskas olbmuide

Sámediggeráđdi oaivvilda ahte kommišuvdna duođašta ahte dáruiduhttin ja vearrivuohťa ollislaččat lea dagahan dáruiduhttinvašgáiid sámi álbmogii. Ovttaskasolbmuide dat mearkkaša olmmošlaš goluid ja masson gullevašvuohťa sámi kultuvrii, ealáhusaide ja sámegielaide. Sámediggi oaivvilda ahte oassin njulgenbarggus fertejit buot sámit oažžut vejolašvuohťa lahkoniť sápmelašvuhtii iežaset eavttuid vuohťul. Dat mearkkaša ahte fertejit gávdnot fáladagat, main sáhtťa oahppat juohťa das maid lea massán. Dat ahte beassat leat oassin sámi searvevuohťas beroškeahtťa makkár vuolggasaji sii leat ožžon dáruiduhttima maŋnel, lea guovddáš mihttu. Sámediggi deattuha ahte juohke sápmelaččas galgá leat vejolašvuohťa hállddašit iežas sápmelašvuohťa. Juohke sápmelaš, guhte deavdá eavttuid, lea maiddá bures boahťin Sámedikki jienastuslohkui.

Sámediggi oaidná ahte sáhtťa šadat dárbu buhtadussii ovttaskas olbmuide dáruiduhttima geažil, ja bivdá Stuoradikki fuolahit ahte dat dát čielggaduvvo viidáseappot.

Stuoradikki ovddasvástáđus

Sámediggi guorrasa kommišuvnna vuordámuššii ahte Stuoradiggi ferte sihkarastit systemáhtalaš čuovvolemii doaibmabijui, mat biddjojit johtui, ja soabadanbarggu ođasmahttimis. Iešguđetge servodataktevrrat fertejit ollislaččat ánggirusšat, muhto nátionála eiseválddiin lea bajitdási ovddasvástáđus. Sámediggi eaktuda ahte raportta ii sáhte čuovvulit dušše ovtta ovttaskas meannudeami dahje ovttaskas mearráđusa bokte.

Sámediggi čujuha dasa ahte Duohtavuohťa- ja soabadankommišuvdna lei parlamentáralaš guorahallankommišuvdna, maid Stuoradiggi nammadii oassin sin bearráigeahččandoaimmas. Danne Sámediggi ávžžuha Stuoradikki ásahtit olggaldas orgána váikkuhangaskaopmin mii bearráigeahččá mot Ráđđehus ja hállddašeapmi čuovvulit Duohtavuohťa- ja soabadankommišuvnna raportta. Dat berre leat friddja orgána njulga Stuoradikki vuohťe, nugo Stuoradikki eará bearráigeahččanorgánat. Sámediggi eaktuda beassat searvat orgána nammadeapmái ja dan mandáhta hábmemis. Lassin berre Stuoradiggi bivdit Ráđđehusa jahkásaččat reporteret raportta čuovvolemii birra. Ulbmilin livččii ahte Stuoradikkis lea vuohťu árvoštallat njulgendoaimmaid čađaheami, ja vejolašvuohťa álggahit ođđa doaimmaid.

Dasto Sámediggi bivdá Stuoradikki geavahit iežas váikkuhangaskaomiid juolludeaddji ja láchkaaddi eiseváldin. Stáhta ferte gozihit iežas juridihkalaš geatnegasvuohťaid láchit dili vai sápmelaččat besset sihkarastit ja ovddidit iežaset giela, kultuvrra ja servodateallima, ILO-konvenšuvnna 169 ja ON álgoálbmotjulggasťusa mielde. Oassin divodanbarggus maŋnel dáruiduhttima Sámediggi bivdá Stuoradikki, juolludeaddji eiseváldin, láchit Sámediggái vejolašvuohťa čađahit iežas rolla.

Sámediggi oaidná ahte hui ollu das mii boahťa ovdan raporttas, sihke fáttáid ja doaibmaevttohusaid hámis, leat áššit maid Sámediggi ovdal lea meannudan. Sámedikki viiddis doaimma máŋgga fágasuorggi siskkoaldealde sáhtťa dulkot njulgendoaimman, ovdamearkka dihte Sámedikki ánggirusšan giela, kultuvrra ja ealáhusaid ovddas. Dasto lea Sámediggi váldoruhtadeaddji eanas doaibmabijuide sámi servodagas, mat veahkkin njulgejit dáruiduhttima vašgáiid. Dat muitala ahte dáruiduhttima ja vearrivuohťa divodeapmi ferte mielddisbuktit Sámedikki nannema. Norgga eiseválddit fertejit guldalit Sámedikki, mii lea sápmelaččaid álbmotválljejuvvon orgána ja čájeha sápmelaččaid iešmearridanvuogatvuohťa. Sámedikki politihkalaš ja hálldahuslaš návccaid ferte nannet, vai dat sáhtťa čoavdit buot daid bargguid maid sámi servodat dárbbasa.

Sámediggi eaktuda ahte Sámedikki dievasčoahkkinmearráđusat raportta meannudemiiin leat láidesteaddjin Stuoradikki boahťevaš meannudeamis, ja lea gearggus konsulteret Stuoradikkiin dan birra. Viidásit lea Sámediggi

gearggus váldit guovddáš rolla doaibmabijuid čađaheamis, muhto bidjá eaktun ahte stáhta, ovddasvástideaddji beallin, guoddá goluid. Geahča dievasčoahkkinášši *Duohtavuohhta ja soabadeapmi – Pilára 5: Njuolggadusaid implementeren* Stuoradikki geatnegasvuoda hárrái konsulteret sámi beroštumiid.

Sámediggi čujuha kommišuvnna govvideapmái das mot olu almmolaš doaimmat ja hálddašeami leat dagahan dáruiduhttima ja vearrivuoda, dego skuvlodoaimmahat, alit oahpahasáhusat, hálddašanorgánat, dearvvašvuoda- ja čálgoálvalusat, Mánáidsuodjalus ja rihkusfuolahus. Stuoradiggi ferte bidjat láidestusaid viiddis searvamii raportta čuovvoleapmái ja čielga vuordámušaid dasa ahte sihke almmolaš áhusat ja siviilaservodat čuovvulit raportta dainna lágiin ahte dovddastit dan vearrivuoda mii lea dahkkon ja álggahit buorideaddji doaibmabijuid.

Sámediggi bivdá Stuoradikki čalmustahttit álbmogii Norgga eiseválddiid ovdáneami ja ánggiruššama, ovdamearkka dihte sierra neahttasiiddu bokte, mas oaidná njulgendoaibmabijuid ja mot daid čadahit. Das berre maid ávžžuhit fylkkasuohkaniid, suohkaniid, siviilaservodaga ja earáid juogadit iežaset čuovvolanbarggu raportta hárrái, ja nu oažžut movttiideami guhtet guimmiineaset.

Suohkaniid ja fylkasuohkaniid ovddasvástádus

Sámediggi dovddasta ahte geografijjas lei dadjamaš dáruiduhttinpolitihka ja dáruiduhttinproseassaid hábmemis ja čađaheamis. Danne leatge maid geográfalaš erohusat dáruiduhttima váikkuhusain, ja das makkár buorideaddji doaibmabijut dárbbahuvvojit. Sámediggi oaivvilda ahte lea dárbu dárkkileabbo kártet báikkálaš dárbbuid, ja áigu danne geahčadit dáruiduhttinvahágiid ja divodandárbbuid sámi báikegottiin.

Sámediggi deattuha ahte suohkaniid ja fylkasuohkaniid ánggiruššan divodit ja boahtteáiggis soabadit lea dehálaš, ja guorrasa kommišuvnna ávžžuhussii ahte suohkanat ja fylkasuohkanat fertejit bidjat johtui báikkálaš proseassaid čuovvulan dihte raportta. Juohke sámi guovllu suohkan berre sierra analyseret mot dáruiduhttin lea váikkuhan sin suohkana álbmogii, ja bidjat johtui divodandoaimmaid.

Sámediggi čujuha eará dievasčoahkkinmearrádusaide duohtavuoda ja soabadeami birra, gos suohkaniid ja fylkkaid rolla čilgejuvvo vuđoleappot, ja gos sámi báikegottiid dáruiduhttinvahágiid ja divodandárbbuid boahttevaš geahčadeapmi čilgejuvvo. Stuoradiggi ferte fuolahit ahte suohkaniidda ja fylkasuohkaniidda juolluduvvojit doarvái resurssat raportta čuovvoleapmái.

Buohkat fertejit veahkkin

Sámediggi čujuha dasa ahte mánggas sámi servodagas leat mielde nanneme ja ealáskahttime sámegeiela, sámi kultuvrra ja eallinvuogi, ja huksemin šalddiid stuoraservodahkii. Stuoradikkis lea ovddasvástádus nannet sámi siviilaservodaga doarvái resurssaiguin, vai dat sáhttet joatkit iežaset buori barggu ja searvat divodanbargui ovddasgvlui.

Sámediggi guorrasa kommišuvnna ávžžuhussii viidát searvat soabadanprosessii, ja bovde viidát olu sámi ja ii-sámi aktevráid eaktodáhtolašvuoda, dáidaga, kultuvrra, oskku ja vuoiŋgalašvuoda, dutkama ja oahpahusa siskobealde searvat. Ii-sámi aktevráid berrejit gullat sámi miellahtuid ja sámi jienaid dárbbuid ja oaiviliid iežaset surggiid siskobealde, ja seammás dovdat iežaset ovddasvástádusa álggahit ja nannet divodandoaimmaid. Sámi servodat lea unni ja das leat unnán resurssat, ja dárbbáša buriid ovttasbargoguimmiid.

Eanetloguálbmoga vahágat

Sámediggi oaivvilda ahte mánggabealat servodat lea maiddá rikkis servodat. Dat mearkkaša ahte dáruiduhttin lea váikkuhan negatiivvalaččat maiddá eanetloguálbmogii, geain váldui eret oktavuohhta sámi kultuvrii ja sámegeilli, ja máhttu daid birra. Sámediggi čujuha ahte dološáiggi lei sápmelaččaid ja dáččaid gaskavuohhta nu ahte sii dárbbášedje ja veahkehedje nubbi nuppi ja ledje verddet. Dat ovttadássásašvuohhta lea láhppon earret eará dáruiduhttinpolitihka dihte. Dat lea maid vahágin eanetloguálbmogii.

Sámediggi oaivvilda ahte eanetloguálbmoga massima earret eará ferte divvut máhtolašvuodain ja diđolašvuodain. Dat ii guoskka dušše historjámáhtolašvuhtii, muhto maiddá diđolašvuohhta dáruiduhttinpolitihka struktuvrralaš váikkuhusaid hárrái. Sihke dáčča ja sámi álbmot ferte oažžut máhtolašvuoda ipmirdit dáid struktuvrraid duogáža, vai máhttet identifiseret daid seamma struktuvrraid dálá servodagas.

Stáhtarájiid rolla

Sámi álbmot lea njealji riikka álbmot, ja sii leat vásihan assimilašuvnna ja vealaheami buot riikkain. Sámediggi dovddaha ahte Norgga dáruiduhttinpolitihka ja vearrivuohta lea čuohcan maiddá Ruoŋa, Suoma ja Ruošša sápmelaččaide, earret eará go mánggas leat massán vuoigatvuođaid, eatnamiidda ja resurssaide beassama Norggas ja go bearrašat leat háddjejuvvon ja verddevuohta billašuvvan.

Dáruiduhttima divodeapmi ferte maiddá mielddisbuktit divodeami dain váikkuhusain maid rádjegeassimat dahke. Sámediggi guorrasa kommišuvnna rávvagiidda geahčadit Ruoŋa ja Suoma proseassaid, ja ávžžuha Stuoradikki fuolahit oktasaš davviriikkalaš čuovolanproseassa lagas ovttasbargguin buot golmma riikka sámedikkiiguin. Sámediggi čujuha maiddá dievasčoahkkinnáščšái 10/22 Rájáid njeaidin Sámis.

Min oktasaš dáruiduhttin- ja vearrivuođahistorjá gaskkusteapmi

Doaibmabidju 4.1 Kommišuvdna evttoha ásahtit nationála gelbbolašvuođaguovddáža dáruiduhttinpolitihka ja vearrivuođa birra, mas lea ovddasvástáduš dutkamis, duođašteamis, gaskkusteamis ja soabadanbarggus.

Sámedikki mielas lea dat evttohus buorre, ja doarju kommišuvnna árvvoštallama ahte eanetlogu máhtu lokten dáruiduhttima ja dan váikkuhusaid birra lea eaktun boahhtevaš soabadeapmái. Sámediggi háliida deattuhit ahte gaskkusteapmi sápmelaččaide, sámegeielaid, sámi kultuvrra ja servodateallima birra ferte leat oassin das, ja ahte dat gaskkusteapmi ferte čájehit ahte sápmelaččaide leat okta álbmot njealji riikkas, ja ahte mii leat vásihan assimilašuvnna ja vealaheami buot riikkain.

Sámediggi deattuha ahte dát máhttu ferte leat olámuttus olles riikka álbmogii, ja oaivvilda danne ahte digitála gaskkusteapmi ferte leat gelbbolašvuođaguovddáža váldodoaibma.

Sámediggi deattuha viidáseappot ahte sidjiide, geaidda dáruiduhttin lea guoskan, lea dehálaš fállat vejolašvuođa oahpásnuvvat iežaset historjái, sin iežaset gillii. Miehtá Sámi dárbbasuvvojit maiddá muitomearkkat, gos sáhtá muitit dáruiduhttima ja gieđahallat dovduid dego morraša ja massima. Sámediggi háliida dan oktavuodas deattuhit dan máhtu ja vásáhusa mii sámi ásaheamis juo lea dáruiduhttima ja sámi fáttáid birra dutkamis, duođašteamis ja gaskkusteamis.

Sámediggi oaivvilda ahte nationála gelbbolašvuođaguovddáža ásaheapmi dáruiduhttima ja vearrivuođa birra ferte čuovuhit dálá sámi ásaheamis duohta nannema ja doaibmabijuid ásaheamis dain guovlluin gos dál eai leat sámi ásaheamis.

Ferte maid cegget ođđa doarjaortnega man vuodul nuorat miehtá riikka ožžot vejolašvuođa mátkkoštit skuvlamátkkiide ja oahppat dáruiduhttima birra.

Sámediggi čujuha kommišuvnna evttohussii ahte gelbbolašvuođaguovddáš berre ovttasbargat Arkiivadoaimmahagain persovnnalaš muitalusaid gaskkustemiin, maid kommišuvdna lea ožžon, ja oaivvilda ahte Sámi arkiivvas ja Digitálaarkiivvas berre leat guovddáš rolla dan barggus. Sámediggeráđđi guorrasa kommišuvnna evttohussii ahte guovddáš galgá hálddašit dáidagiid maid kommišuvdna geigii Stuoradiggái.

Sámediggi ávžžuha Stuoradikki juolludit dárbbaslaš resurssaid dasa, ja fuolahit viidásit guorahallama das mot doaibmabijju sáhtá duohtandahkat buoremus lágiin. Čielggadeamis ferte vuhtiiváldit dárbbu gaskkusteapmái miehtá riikka. Dat ferte dahkkot lagas ovttasbargguin Sámedikkiin.

Plána ja finansalávdegoddi - 001/24

PFL - mearráduš:

Álggahus

Plána- ja finansalávdegoddi lea meannudan ášši 001/24 Duohtavuoda- ja soabadankommišuvnna raporta - Sámedikki bajitdási árvvoštallamat

Evttohusat

Evttohus 1

Evttohus ovddiduvvon Norgga Sámiid riikkasearvvi (NSR) ja Guovddášbellodaga (GB) Beaska Niillasa bokte. Lávdegotti miellahtut Norgga Sámiid Riikkasearvvis (NSR) Eirik Larsen, Tor Gunnar Nystad, Jon Isak Lyngman Gælok, Kristin Sara, Per Johnny Sara, Guovddášbellodaga (GB) Elisabeth Erke, dorjot.

Evttohus 1

Ođđa manjimus cealkka vuolde "Doarjja kvenaide/norggasuopmelaččaide ja vuovdesuopmelaččaide":

"Sámediggi háliida maiddái dovddahit solidaritehta tataralaččaide/romaniálbmogii geain lei sierra almmolaš čielggadus "NOU 2015: 7 assimilering og motstand - Norsk politikk overfor taterne/romanifolket fra 1850 til i dag". Dát čielggadeapmi čájehii ahte maiddái tatarat/romaniálbmot 1900-logus gillájedje garra assimilerenpolitihka Norgga eiseválddiin. Taterat/romaniálbmot lea dovddahan stuorra duhtameahttunvuoda dasa mo eiseválddit leat čuovvolan dán. Sámediggi ávžžuha Norgga čuovvulit maiddái dán čielggadusa albma láhkai."

Evttohus 2: Ođđa manjimus cealkka "Stáhtarájaid rolla vuollái":

"Lassi buorideaddji doaibmabidju nannen dihtii ovttasdoaibmama stáhtaid rájaid rastá, sáhtta leat ásahit Sámi Parlamentáralaš Ráđi bastevas hálddahusa."

Evttohus 3: Cealkka doaibmabiju 4.1 vuolde

"Miehtá Sámi dárbbasuvvojit maiddái muitomearokat, gos sáhtta muitit dáruiduhttima ja giedahallat dovdduid dego morraša ja massima."

Rievdaduvvo dánin:

"Miehtá Sámi dárbbasuvvojit maiddái báikkat, gos sáhtta muitit ja reflekteret dáruiduhttima, dikšun dihtii morraša ja massima."

Evttohus 4: Cealkka

"Sámi iešmearridanriekti" 16. siiddus rievdaduvvo: "Sámiid iešmearridanriekti"

Evttohus 2

Evttohus ovddiduvvon Nordkalottfolket (NORD) Vibeke Larsen bokte. Lávdegotti miellahtut Nordkalottfolket (NORD) Toril Bakken Kåven, Øyvind Lindbäck, doarjuba.

Buhte ráđi evttohusa

Raporta "Sannhet- og forsoning – grunnlag for et oppgjør med fornorskningpolitikk og urett mot samer, kvener/norskfinner og skogfinner" (Duohtavuolta ja soabadeapmi – vuoddu čielggadit dáruiduhttinpolitihka ja vearrivuoda sápmelaččaid, kvenaide/norggasuopmelaččaid ja vuovdesuopmelaččaid vuostá) addá vuđolaš gova dáruiduhttinhistorjjás. Vaikko raporta ii čájjet ollislaččat ja oppalaččat buot vearrivuoda mii lea dahkkojuvvon, de dat liikká bures duodašta dáruiduhttima ja dan váikkuhusaid. Eiseválddit atne ollu váikkuhangaskaomiid assimileren dihte min dáččan. Kommišuvdna lea sárgon čielga gova das ahte min oktasaš historjjás Norggas, ovdalaš áiggis ja dálá áiggis, lea duodalaš vearrivuolta dáhpáhuvan. Sámediggi gii tá kommišuvdna vuđolaš ja dehálaš barggu ovddas. Raporta addá nanu vuodu buohkaide soabadanproseassas viidáset.

Seammás Sámediggi oaidná ahte ođđaset historjjá osiid lei sáhttit eambo čalmustahttit. Unnán nuorat ja nuorra rávesolbmot leat jearahallojuvvon. Danne mii diehtit unnán daid váikkuhusaid birra maid dáruiduhttin lea dagahan nuorra sámiide. Sáhttet maid leat ollu nuorat geat leat dohkkehan historjjálaš fáktáid, ja geat háliidit buktit iežaset sámi kultuvrra ođđááigásaš servodahkii. Dáid fáttáid galggašii váldit mielde duohtavuoda- ja soabadanbargui.

Sámediggi maid oaidná ahte boazosámi ealáhus lea mihá eambo deattuhuvvon go oktage eará ealáhus- ja

kulturdoaima. Dat dáidá leat dan dihte go dat lea suddjejuvvon lágain, ja lea beassan ovdánit manjit buolvvaid áigge. Dasto dat lea ealli ja nannosit duodaštuvvon oassi sámi kultuvrras, mas lea álki sihke oážžut informánttaid ha gávdnat almmolaš dieđuid. Kommišuvnna mandáhtta dadjá ahte «Kommissjonen skal ta utgangspunkt i den eksisterende forskningen på området og la denne danne hovedgrunnlaget for sin fremstilling» (kommišuvdna galgá atnit vuodđun dan dutkama mii juo gávdno suorggis ja dan atnit váldovuodđun iežas ovddidusas). Dasto badjelgehččojuvvo eará sámiid kultuvra ja ealáhusat, ja dainna lágiin lea navdimis šaddan eambo hástaleaddjin čohkket dokumentašuvnna dain. Lea paradoksa ahte dat geat leat vásihan garraseamos dáruiduhttima, ovdamearkka dihte mearrasámi ealáhusat ja dáluolbmuid ealáhusat ja luonddudoallu leat nu unnán deattuhuvvon, erenoamážit doaimbidjooasis. Danne dat geatnegahtta sihke Sámedikki ja Stuoradikki ovddidit ja addit dáidda olbmuid ruovttoluotta sin vuogiatvuoda iežaset kultuvrii.

Doarjja kvenaide/norggasuopmelaččaide ja vuovdesuopmelaččaide.

Raporta muitala dáruiduhttinpolitihka ja vearrivuoda birra mii lea dahkkojuvvon sápmelaččaid, kvenaide/norggasuopmelaččaid ja vuovdesuopmelaččaid vuostá. 1970-logu rájes leat álggahuvvon doaimbijut maid ulmil lea leamaš nannet sámi giela ja kultuvrra. Kvenaide/norggasuopmelaččaid ja vuovdesuopmelaččaid dáfus ii leat leamaš nu. Sihke Gonagas Olav ja stáhtaministar Bondevik leaba almmolaččat átnon ándagassii sápmelaččain, muhto dán guovtti joavkkus eai leat vel almmolaččat átnon ándagassii. Doaimbijut maid ulmil lea suodjalit kvenaide/norggasuopmelaččaid ja vuovdesuopmelaččaid giela ja kultuvrra leat hui vátnásat daid doaimbijuid ektui mat leat álggahuvvon sámi giela ja kultuvrra nannema váste.

Sápmelaččaid álbmotválljen orgánan Sámediggi háliida dovddahit nanu ja čielga doarjaga kvenaide/norggasuopmelaččaid ja vuovdesuopmelaččaid vuogiatvuhtii doaimbijuid mat njulgejit dan vearrivuoda maid sii leat vásihan. Mii maiddái doarjut sin iežaset seanadanproseassaid, mat meroštallojuvvojit sin dárbbuid ja sávaldagaid vuodul. Sámediggi maid áigu deattuhit dehálašvuoda das ahte Stuoradiggi sihkarastá resurssaid buot joavkkuid seanadanproseassaide, ja dasto erenoamážit kvenaide/norggasuopmelaččaide ja vuovdesuopmelaččaide. Sámediggi maid áigu guldalit movt mii buoremusat sáhttit čájehit iežamet solidaritehta dáidda joavkkuide.

Persovnnalaš mitalusat

Sámediggi dohkkeha ahte dáruiduhttinpolitihka, dáruiduhttinproseassaid ja daid váikkuhusaid birra gávdnojit liikká ollu historjájat ja vásáhusat, go leat olbmot geidda dát politihka njulggut dahje eahpenjuolggut lea čuočan. Mii diehtit ahte dál leat badjel 700 persovnnalaš mitalusa ja vel eará duodaštusat dán fáttá birra čohkkejuvvon, analyserejuvvon ja almmuhuvvon. Seammás mii dovddahit ahte dat dahket dušše oasáža dain ollu mitalusain ja vásáhusain maid min álbmot lea šaddan vásihit. Gávdnojit maiddái mitalusat ja duodaštusat mat áiggi mielde leat láchpon, ja maid mii eat goasse boade diehtit. Mii ipmirdit ahte sáhttet leat oasit Sámis mat eai leat namuhuvvon eai ge váldojuvvon mielde Duohtavuoda- ja soabadankommišuvnna raportii, muhto Sámediggi meroštallá kommišuvnna raportta hui buorren vuolggasadjin seanadanbargui ja viidásat bargui.

Mii maiddái dohkkehit ahte leat oallugat geat eai hálit juogadit iežaset vásáhusaid ja historjájaid iešgudet ákkaid dihte, ja mii doahhtalit dan. Sámediggi giitá buohkaid geat leat geat leat juogadan ja geat boahhteáiggis sáhttet juogadit iežaset mitalusaid, vásáhusaid ja máhtu dáruiduhttima birra.

Eanetloguálbmoga vahágat

Sámediggi oaivvilda ahte mánggabealat servodat lea maiddái rikkis servodat. Dáruiduhttin lea dattetge váikkuhan negatiivvalaččat eanetloguálbmogii, mas váldojuvvui eret sihke oktavuoha sámi kultuvrii ja gillii ja diehtu daid birra. Dasa lassin eanetloguálbmot maiddái lea massán ipmárdusa mánggakultuvrralašvuoda hárrái. Dáruiduhttinpolitihka ja dáruiduhttinproseassaid bokte eanetloguálbmogis leat váldojuvvon eret lunddolaš vuogit fuobmát odđa perspektiivvaid, gierdilvuoda, ipmárdusa ja dásseárvvu ja ovttaárvosašvuoda huksema.

Sámediggi oaivvilda ahte odđasis ásahit eanetloguálbmoga ipmárdusa das ahte eallit mánggakultuvrralaš servodagas, lea dehálaš jus galgá hábmet buoremus vejolaš vuolggasaji buori sámi eallimii. Eanetloguálbmoga ipmárdusa mánggakultuvrralašvuodas odđasis ásaheapmi ii galgga dušše sisttisoallat máhtu historjájá birra, muhto maiddái dihtomielalašvuoda dáruiduhttinpolitihka struktuvrralaš váikkuhusain. Ferte láchit dili dainna lágiin ahte sihke norgga ja sámi álbmot sáhttet ipmirdit dáid struktuvrraid duogáža, vai sáhttet identifiseret

seamma struktuvrraid dálá servodagas.

Sámedikki lahkoneapmi soabadeapmái

Duohtavuoda- ja soabadankommišuvnna raporta lunddolaččat geahčada ruovttoluotta. Raporta duođašta historjjá ja oainnusmahtta vahágahttimiid.

Historjjá dattetge ii sáhte njulget, ii ge dat sáhte leat soabadallama eaktun. Historjá lea mánggabealat ja das leat ollu perspektiivvat. Joavkkut ja indiviidat sáhttet iešguđet ládje ipmirdit vássánáiggi. Dan maid soamis atná vuoiggalaš ja dárkilis ovdanbuktimin, sáhtta soamis eará atnit vuoigatmeahttumin ja eahpedássidin.

Soabadeamis ferte geahččat ovddasguvlui ja hukset buoret boahtteáiggi, dan sadjái go čalmmustahttit vássánáiggi vearrivuodaid. Dan botta go lea dehálaš dohkkehit ja oahppat vássánáiggis, muhto ovttageardánis fokus historjjá “njulgemii” hehte ovdáneami ja soabadeami.

Dehálaš lea fuomášit ahte dát ii mearkkaš ahte galgá guođdit historjjálaš vearrivuodaid fuomáškeahhtá. Sámediggi dohkkeha ja váldá daid vuhtii soabadanproseassas, muhto historjjá njulgen soabadallama eaktun ii mielddisbuvttseanaduvvon servodaga buot sápmelaččaide.

Sámediggi maiddá oaidná ahte eiseválddit leat, 70-logu rájes, čadahan sámi servodagas doaimbajuid mat leat váikkuhan soabadeapmái. Dat lea dahkan ahte sámiide leat addojuvvon ja ahte sámiin leat váldojuvvon eret vejolašvuodat earret eará hukset siviila sámi servodaga, mas leat dehálaš ja fámolaš jienat iešguđet sámi beroštumiid várás. Dát vel lassin sierra sámi demokratiijai, mii ovddasta demokrátalaš jiena buot politihkalaš proseassain Norggas. Sámediggi maiddá dovddasta ahte vuoiggalašvuoda ja ovttaárvosašvuoda ođđasis ásaheami proseassain sápmelaččaide, leat ollen mihá guhkkelii sápmelaččaide go eará nátionála unnitloguide Norggas.

Soabadeapmi ii leat ovttabeallásaš proseassa mas lea dušše okta bealli, muhto proseassa mas leat mángga beali. Soabadeapmi fáttmasta sihke daid ovddasteddjiid geat hábmejedje ja doaimmahedje dáruiduhttinpolitihka, ja daid geat gillájedje dan.

Sámediggi ipmirda soabadeami sihke proseassan ja dilálašvuohtan. Soabadeamis proseassan leat ollu mearrediđolaš váidudeaddji doaimmat ja doaimbajijut, ja das lea goabbatbeallásaš dáhttu soabadit.

Soabadeami ii dasto sáhte mearridit, muhto dat ferte leat proseassa man vuodđun lea goabbatbeallásaš dáhttu, gudnevuollegašvuoha ja luohttámuš nubbi nubái. Soabadeamis ferte ođđasis ásahtit oktavuoda eiseválddiid ja unnitloguálbmogiid gaskka oktasaš geatnegahttimiin. Sámediggi sávvá ahte dán proseassa boadusin šaddá soabadeapmi dilálašvuohtan, mii boahá ovdan positiivvalaš ja miehtemielalaš guohtuin ja goabbatbeallásaš dáhttus, gudnevuollegašvuodas ja luohttámušas.

Seanaduvvon servodaga dovdomearka lea ahte olles álbmogis lea stuora luohttámuš eará olbmuid ja servodatásahusaide, ja erenoamážit politihkalaš ásausaide. Sámediggi dovddasta maiddá ahte das go sápmelaččaide gaskkas lea stuora luohttámuš siskkáldasat, lea dadjamaš soabadanproseassa lihkestuvvamii. Vaikko leat leamaš dáhpáhusat mat leat muhtun muddui heajudan luohttámuša, de ii leat mihkkege mii čájeha ahte sápmelaččaide ja eiseválddiid gaskkas lea stuora luohttámušrihkkun. Sámedikkis ii leat mange lágan áigumuš atnit luohttámuša dahje áigequovdilis ovttaskasáššiid reaidun hehttet soabadanproseassa, ja mii bidjat vuodđun dan ahte eiseválddiin lea áigumuš bisuhit alla luohttámušdási eiseválddiid ja sápmelaččaide gaskkas.

Sámedikki višuvdna soabadanproseassain lea ahte boahttevaš buolvvain galgá leat vejolašvuoha leat sápmelaččat sin iežaset eavttuid vuodul, sihke stuoraservodagas ja sámi servodagas. Seanaduvvon servodaga dovdomearka lea ahte ovttaskasolbmot sáhttet bures eallit iežaset duogážiin ja govahallat čuvges sámi boahtteáiggi, gos beassá fuolahit iežas kultuvrra, mii maiddá fáttmasta luonddudoalu – luonddudoallokultuvrra.

Sámediggi dovddasta ahte soabadeapmi gáibida Sámedikki dáhtu ja luohttámuša. Seammás go Sámediggi vuhtiváldá dáruiduhttinvaháigiid ja vearrivuoda mii lea dahkkojuvvon sápmelaččaide vuostá indiviidan ja álbmogiin, de lea maid Sámedikki bargun gávdnat čovdosiid mat mielddisbuktet seanaduvvon servodaga. Dasa gullá dat ahte deaivvadit eiseválddiiguin ja earáiguin dainna dáhtuin ahte soabadit, árvvusatnit nubbi nuppi ja luohttit nubái ja

maiddáí rahpasit gulahallat.

Ovttáárvosašvuohhta

Dása gullá dovddastus das ahte sihke stáhta doaimbajijut ja sierra politihkka leat dagahan váilevaš ovttáárvosašvuohđa ja oaidnemeahttumin dahkama siskkáldasat sámi servodagas. Ferte maiddáí láchčit dili soabadeapmái siskkáldasat sámiid gaskkas. Sámediggi oaidná ahte lea dárbbášlaš soabadanprosessii siskkáldasat sámi servodagas. Doaimbajijuid ulbmil galgá leat lohtet daid sámiid geat leat leamaš dego oaidnemeahttumat, vai sin sámi árvu lea ovttáárvosaš daiguin sápmelaččaiguin geat leat eambo oidnosis. Ollu dáid doaimbajijuid sáhtá váldit mielde soabadanprosessii mii lea álggahuvvon.

Dáruiduhttináigodagas leat iešguđet sámi joavkkuide addojuvvon iešguđet vuoigatvuodát iežaset kultuvrra geavaheapmái. Dan oaidná earret eará das go beassanvejolašvuohhta lundui lea iešguđet ládje. Sámediggi dovddasta ahte alddis lea ovddasvástádus čujuhit dáidda iešguđetláganvuodáide, ja bargat dan ovdii ahte buot sápmelaččain lea ovttáárvosašvuohhta iežas kultuvrii ja lundui beassamis.

Stuoradikki ovddasvástádus

Jus galgá olahit soabadeami sápmelaččaid ja muđui servodaga gaskkas, de fertejit eiseválddit mieđihit ahte sis lea dat ovddasvástádus mii sis lea. Sihke eiseválddit ja eanetloguservodat fertejit dohkkehit ahte politihkas leat leamaš ja ain leat heajos váikkusat.

Sámediggi guorrasa kommišuvnna vuordámušii ahte Stuoradiggi ferte sihkarastit systemáhtalaš čuovvoleami doaimbajijuin, mat biddjojuvvojit johtui, ja soabadanbarggu ođasmahttimis. Iešguđet servodataktevrrat fertejit ollislaččat ángiruššat, muhto nátionála eiseválddiin lea bajitdási ovddasvástádus. Sámediggi eaktuda ahte raportta ii sáhte čuovvolit dušše ovttá ovttaskas meannudeami dahje ovttaskas mearrádusa bokte.

Sámediggi čujuha dasa ahte Duohtavuohđa- ja soabadankommišuvdna lei parlamentáralaš guorahallankommišuvdna, maid Stuoradiggi nammadii oassin iežaset bearráigeahččandoaimmas. Danne Sámediggi ávžžuha Stuoradikki ásahtit olgguldas orgána váikkuhangaskaoapmin mii bearráigeahččá movt Ráđđehus ja hálddašeapmi čuovvolit Duohtavuohđa- ja soabadankommišuvnna raportta. Dat berre leat friddja orgána njuolga Stuoradikki vuolde, nugo Stuoradikki eará bearráigeahččanorgánat. Sámediggi eaktuda beassat searvat orgána nammadeapmái ja dan mandáhta hábmemis. Lassin berre Stuoradiggi bivdit Ráđđehusa jahkásaččat reporteret raportta čuovvuleami birra. Ulbmilin livččii ahte Stuoradikkis lea vuohđu árvvoštallat njulgenderoaimmaid čađaheami, ja vejolašvuohhta álggahit ođđa doaimmaid.

Sámediggi čujuha kommišuvnna govvideapmái das movt ollu almmolaš doaimmat ja hálddašeami leat dagahan dáruiduhttima ja vearrivuohđa, dego skuvlodoaimmahat, alit oahpahasáhusat, hálddašanorgánat, dearvvašvuohđa- ja čálgoálvalusat, Mánáidsuodjalus ja rihkusfuolahus. Stuoradiggi ferte bidjat láidestusaid viiddis searvamii raportta čuovvuleapmái ja čielga vuordámušaid dasa ahte sihke almmolaš ásahtus ja siviilaservodat čuovvolit raportta dainna lágiin ahte dovddastit dan vearrivuohđa mii lea dahkkojuvvon ja álggahit doaimmaid dakko gokko dat lea vejolaš.

Kommišuvnna raportta ferte čuovvolit ovdalaš vearrivuohđa njulgema, dáláš vearrivuohđa heaittiheami ja boahttevaš vearrivuohđa eastadeami bokte. Sámediggi ávžžuha danne Stuoradikki mearridit doaimbajijuid maid mihttun lea olahit vuoigalašvuohđa, ja rievdatit struktuvrraid, lágaid ja guottuid maid dáruiduhttin lea dagahan.

Dáruiduhttin lea dáhpáhuvvan buot dásiin vuogádagas. Maiddáí láchkamearrádusaid bokte. Láchkamearrádusat leat juogo guođđán sámi kultuvrra ja leahkima fuomáškeahtá, dahje njulgestaga rivven sápmelaččaid vuoigatvuodáid iežaset kultuvrii, njuolga čállojuvvon láchii almmá dan haga ahte sápmelaččat leat namuhuvvon joavkun. Eará sajiin leat addojuvvon iešguđetlágan vuoigatvuodát iešguđet sámi joavkkuide, mii dagaha ahte olbmuid gaskkas šaddet soahpatmeahttuvuodát. Ovdamearkkaid dás oaidnit sihke Mohtorjohtolatlágas, Luondduvalljivuođalágas, Plána- ja huksenlágas ja Boazodoallolágas. Dehálaš doaimbajidju vearrivuohđa njulgemis lea addit sápmelaččaide rievtti iežaset kulturdoaimmaheapmái. Dat lea Stuoradikki ovddasvástádus.

Sámediggi deattuha maiddáí ahte dárbbášuvvojit doaimbajijut maiddáí dain surggiin mat eai gula piláraid siskkobeallai maid kommišuvdna lea definieren. Dan viđa pilára ferte danne ipmirdit nu ahte dat lea unnimus mii

ferite dahkkojuvvot, eai ge dat galgga ráddjet boahttevaš doaibmabijuid.

Min oktasaš dáruiduhttin- ja vearrivuodahistorjjá gaskkusteapmi

Doaibmabidju 4.1 Kommišuvdna evttoha ásaheit nationála gelbbolašvuodaguovddáža dáruiduhttinpolitihka ja vearrivuoda birra, mas lea ovddasvástádus dutkamis, duođašteamis, gaskkusteamis ja soabadanbarggus.

Sámedikki mielas lea dat evttohus buorre, ja doarju kommišuvnna árvvoštallama ahte eanetlogu máhtu lokten dáruiduhttima ja dan váikkuhusaid birra lea eaktun seanaduvvon servodahkii.

Sámediggi oaivvilda ahte nationála gelbbolašvuodaguovddáža ásaheapmi dáruiduhttima ja vearrivuoda birra ferite čuovuhit dálá ásaheamis duohta nannema unnitloguid gaskkas geat leat vásihan vearrivuoda dáruiduhttinpolitihkas.

Sámediggi čujuha kommišuvnna evttohussii ahte gelbbolašvuodaguovddáš berre ovttasbargat Arkiivadoaimmahagáin persovnnalaš muitalusaid gaskkustemiin, maid kommišuvdna lea ožžon, ja oaivvilda ahte Sámi arkiivvas ja Digitálaarkiivvas berre leat guovddáš rolla dán barggus.

Sámediggi guorrasa kommišuvnna evttohussii ahte guovddáš galgá hálddašit dáidagiid maid kommišuvdna geigii Stuoradiggái. Sámediggi ávžžuha Stuoradikki juolludit dárbbášlaš resurssaid dása, ja fuolahit viidáset guorahallama das movt doaibmabiju sáhtá duohtandahkat buoremus lágiin. Čielggadeamis ferite vuhtiiváldit dárbbu gaskkusteapmái miehtá riikka ja erenoamážit deattuhit kvenaid/norggasuopmelaččaid ja vuovdesuopmelaččaid dilálašvuoda.

Evttohus 3

Evttohus ovddiduvvon Bargiidbellodaga (BB) Ronny Wilhelmsen bokte. Lávdegotti miellahtut Bargiidbellodagas (BB) Per Mathis Oskal, Arild Inga, doarjba.

Ollislaš evttohus, buhte sámediggerádi evttohusa:

Sámediggi giitá Duohtavuoda- ja soabadankommišuvnna vuđolaš ja dehálaš barggu ovddas. Sámediggi doarju kommišuvnna árvvoštallamiid ja doaibmabidjoevttohusaid nugo dat bohtet ovdan raporttas. Sámediggi seammás muittuha ahte raporttas ii leat ollislaš gova historjjás, ii ge das lea dievaslaš listu doaibmabijuin mat sáhttet šaddat dahje šaddet dárbbášlašžan njulgemis ja soabadeamis.

Sámediggi lea solidáralaš kvenaid/norggasuopmelaččaid ja vuovdesuopmelaččaid iežaset árvvoštallama ja sin iežaset vuogitvuoda hárrái defineret iežaset dárbbuid ja iežaset boahteáiggi.

Sámediggi oaivvilda ahte Duohtavuoda- ja soabadankommišuvnna raporta čalmmustahtta soabadanproseassaid álggu dáruiduhttima maŋjel. Raporta lea dehálaš struktuvrralaš ja stuora servodatlaš váikkuhusaid, ja maiddá persovnnalaš muitalusaid ja gillámušaid oainnusmahttimis, mat vulget historjjálaš vearrivuodain, seammás go dat čájeha geainnu boahteáigái.

Sámediggi dovddasta ahte leat ollu vahágat maid ii sáhte njulget. Sámediggi liikká gáibida ahte servodat geahččala njulget dakkáriid maid sáhtá. Sámi servodahkii, nugo ovdamearkka dihte Sámediggái, suohkaniidda, fylkasuohkaniidda ja organisašuvnnaide, ferite addojuvvot vejolašvuolta ekonomalaččat čoavdit hástalusaid ja čadahit doaimmaid mat leat dárbbášlaččat vai olahuvvo soabadeapmi ja ovttárvosašvuolta.

Sámediggi muittuha ahte resurssat maid luondu addá leat leamaš sámi servodagaid, min kultuvrra ja gielaide geađgejuolgin. Barggus viidáseappot ferite danne vuhtiiváldit ja sihkarastit sámi servodaga materiálalaš vuodu.

Sámediggi oaivvilda ahte dárbbášuvvojit politihkalaš dáhttu ja buorit proseassat jus galgá sáhttit čuovvulit kommišuvnna evttohan doaibmabijuid, ja eará doaibmabijuid mat materialiserejuvvojit áiggi mielde. Sámediggái lea dehálaš ahte sámi álbmogis álgoálbmogin leat seamma vejolašvuodat sihkarastit ja ovdánahttit giela, kultuvrra ja servodateallima go muđui servodagas. Sámediggi ferite ovttas Stuoradikkiin, almmolaš ásaheamis, suohkaniiguin ja eará instánssaiguin ovttasbargat proseassaid olis maid mihttun lea soabadeapmi mii lea

buoremussan servodahkii.

Sámediggi muittuha loahpas Duohtavuoda- ja soabadankommišuvnna loahpahansániid birra raporttas; «Kommisjonen har foreslått tiltak for videre forsoning, men verken kommisjonen, Stortinget eller regjeringen kan vedta en tilstand av forsoning. Det er en samfunnsprosess som vil ta tid, og som må involvere et bredt spekter av samfunnsområder og aktører. Viljen til forsoning må vises i handling. Her har de som sitter i maktposisjoner, et særlig ansvar, og det venter store utfordringer.» (Kommišuvdna lea evttohan doaibmajuid viidáseappot soabadeapmái, muhto ii kommišuvdna, Stuoradiggi iige ráđdehus sáhte mearridit soabadandilálašvuoda. Dat lea servodatproseassa mii ádjána, ja mas ferte searvvahit ollu iešguđet servodatsurggiid ja aktevrraid. Daguid bokte ferte čájehit ahte lea dáhttu soabadit. Sis geat leat fápmoposišuvnnain, lea erenoamáš ovddasvástádus dás, ja stuora hástalusat leat vuordimis.)

Lávdegotti ráva

Lávdegottis eai leat eanet mearkkašumit dahje evttohusat ja rávve Sámedikki mearridit čuovvovaččat: Sámediggi doarju Sámedikkeráđi árvalusa.

Sámedikki dievasčoahkkin - 005/24

Mearkkašupmi 1 - NSR, árras Beaska Niillas, Gb, JSL

Duohtavuoda- ja soabadankommišuvnna raporta lea stuora dokumeanta lohkat sihke sámi servvodahkii ja eanetloguálbmojii. Dáruiduhttin guoská midjiide buohkaide, ja mii fertet hupmat mot galgat bargat viidásit oľahan dihte soabadeami.

Sámediggi lea láchán dili nu ahte lea vejolaš oažžut doarjaga báikkálaš deaivvadanbáikkiide maid fáddán lea raporta, muhto lea dárbu stuorit arenaide gos lea vejolaš ságastallat raportta birra ja mot viidásit galgat bargat.

Sámediggi sáhhtá láchit dili arenai gos buorit ságastallamat ja gulahallamat siskkáldasat sámi servvodagas dáhphuvvet, maiddá gaskal sámi servvodaga ja eanetloguálbmoga, ja gaskal institušuvnnaid ja iešguđetlágan váldedásiid.

Dákkár arenas ferte leat fágalaš sisdoallu, muhto ferte maiddá láchit dili nu ahte sáhhtá hukset ođđa fierpmádagaid raportta čuovvoleami oktavuodas.

Evttohus 4 - Árras Arthur Tørfoss, Ovddádusbellodat

Raporta Duohtavuoda- ja soabadeapmi – vuodđu čielggadit dáruiduhttinpolitihka ja vearrivuoda sápmelaččaid, kvenaid/norggasuopmelaččaid ja vuovdesuopmelaččaid vuostá, addá vuđolaš gova dáruiduhttinhistorjjás. Raporta addá nanu vuodu Norgga eiseválddiide ja earáide čielggadit ja loahpahit dáruiduhttinpolitihka. Raporta váldojuvvo muđui diehtun.

Evttohus 5 - Árras Per Mathis Oskal, Bargiidbellodat

Raporta Duohtavuoda ja soabadeapmi – vuodđu čielggadit dáruiduhttinpolitihka ja vearrivuoda sápmelaččaid, kvenaid/norggasuopmelaččaid ja vuovdesuopmelaččaid vuostá addá vuđolaš gova dáruiduhttinhistorjjás. Raporta ii čájjet ollislaččat ja oppalaččat buot vearrivuoda mii leat dahkkon. Das eai leat mielde buot persovnnalaš vásáhusat dáruiduhttimis ja dáruiduhttima váikkuhusain, eai buot geográfalaš guovllut leat seamma dárkilit govviduvvon ja muhtun čilgehusat leat váilevaččat. Sámediggi vuordá ahte boahteáiggis bohtet eambo dieđut. Dattetge raporta bures duodašta dáruiduhttima ja dan váikkuhusaid. Lea dokumenterejuvvon ahte eiseválddit geavahedje ollu váikkuhangaskaomiid ja arenaid, maiddá koloniserema, dahkan dihte min dáččan. Kommišuvdna lea sárgon čielga gova das ahte min oktasaš historjjás Norggas, ja maiddá dálá áiggis, lea duđolaš vearrivuoda

dáhpáhuvván. Sámediggi háliida giitit kommišuvnna vuđolaš ja dehálaš barggu ovddas.

Sámediggi doarju kommišuvnna árvoštallamiid ja doaimbidjoevttohusaid. Sámediggi čujuha dasa ahte raporttas ii leat ollislaš govva historjjás, iige das leat dievaslaš listu doaimbajiin mat sáhttet šaddat dahje šaddet dárbbášlažžan njulgenbarggu ja soabadeamis.

Ášši meannudeapmi álggahuvvui 06.03.24 dii. 10.45.

Jienasteapmi

39 áirasis ledje 37 čoahkis. Dán áššis jienastuvvui čuovvovaš vuogi mielde:

- Evttohus 4 hilgojuvvui 36 jienain 1 jiena vuostá
- Evttohus 5 hilgojuvvui 29 jienain 8 jiena vuostá
- Evttohus 3 hilgojuvvui 28 jienain 9 jiena vuostá
- Evttohus 1 mearriduvvui 19 jienain 18 jiena vuostá
- Plána ja finánsalávdegotti ráva mearriduvvui 19 jienain 18 jiena vuostá

Beavdegirjelasáhusat

Dán áššis ii ovddiduvvon beavdegirjelasáhus.

Sáhkavuorolistu ja replihkat

	Sáhkavuorru	Replihkka
1	Beaska Niillas, áššejodiheadji	
2	Vibeke Larsen	Beaska Niillas
		Tor Gunnar Nystad
		Ann-Elise Finbog
3	Elisabeth Erke	
4	Arthur Johan Tørfoss	John Kappfjell
		Beaska Niillas
	Arthur Johan Tørfoss	
5	Runar Myrnes Balto	
6	Maren Benedicte Nystad Storslett	
7	Vidar Andersen	
8	Per Mathis Oskal	Beaska Niillas
	Per Mathis Oskal	
9	Sara Katrine Aleksandersen	
10	Ann-Elise Finbog	
11	Per Johnny Sara	
12	John Mathis Utsi	
13	Ronny Wilhelmsen	Beaska Niillas
		Maren Benedicte Nystad Storslett
		Silje Karine Muotka
	Ronny Wilhelmsen	
14	Silje Karine Muotka	
15	Tor Gunnar Nystad	
16	Beaska Niillas, áššejodiheadji	
	Vibeke Larsen, čoahkkinnortnegii	
	Toril Bakken Kåven, čoahkkinnortnegii	
	Vidar Andersen, čoahkkinnortnegii	

DC - mearrádus:

Raporta *Duohtavuohhta ja soabadeapmi – vuodđu čielggadit dáruiduhttinpolitihka ja vearrivuoda sápmelaččaid, kvenaid/norggasuopmelaččaid ja vuovdesuopmelaččaid vuostá* addá vuđolaš gova dáruiduhttinhistorjjás. Raporta ii čájjet ollislaččat ja oppalaččat buot vearrivuoda mii leat dahkkon. Das eai leat mielde buot persovnnalaš vásáhusat dáruiduhttimis ja dáruiduhttima váikkuhusain, eai buot geográfalaš guovllut leat seamma dárkilit govviduvvon ja muhtun čielgehusat leat váilevaččat. Sámediggi vuordá ahte boahhteáiggis bohtet eambo dieđut. Dattetge raporta bures duodašta dáruiduhttima ja dan váikkuhusaid. Lea dokumenterejuvvon ahte eiseválddit geavahedje ollu váikkuhangaskaomiid ja arenaid, maiddá koloniserema, dahkan dihte min dáččan. Kommišuvdna lea sárgon čielga gova das ahte min oktasaš historjjás Norggas, ja maiddá dál áiggis, lea duodalaš vearrivuohhta dáhpáhuvan. Sámediggi háliida giitit kommišuvvna duodalaš ja dehálaš barggu ovddas.

Raporta addá nanu vuodu Norgga eiseválddiide ja earáide čielggadit ja loahpahit dáruiduhttinpolitihka ja vearrivuoda maid leat čadahan. Sámediggi vuordá ahte dat dahkko.

Doarjja kvenaide/norggasuopmelaččaide ja vuovdesuopmelaččaide

Raporta muitala dáruiduhttinpolitihka ja vearrivuoda birra mii lea dahkkon sápmelaččaid, kvenaid/norggasuopmelaččaid ja vuovdesuopmelaččaid vuostá. Sámiid álbmotválljejuvvon orgánan Sámediggi háliida dovddahit nanu ja čielga doarjaga kvenaid/norggasuopmelaččaid ja vuovdesuopmelaččaid soabadanproseassaide ja sin vuogatvuhtii njulget dan maid leat massán, ja ávžžuha Stuoradikki sihkarastit resurssaid dasa. Go kvenat/norggasuopmelaččat ja vuovdesuopmelaččat leat čadahan iežaset proseassaid raportta sisdoalu ja evttohuvvon doaimbajuid árvvoštallamiin, de áigu Sámediggeráđdi gulahallat singuin mot mii buoremusat sáhttit čájehtit viidasit solidaritehta singuin.

Sámediggi háliida maiddá dovddahit solidaritehta tataralaččaide/romaniálbmogii geain lei sierra almmolaš čielggadus "NOU 2015: 7 assimilering og motstand - Norsk politikk overfor taterne/romanifolket fra 1850 til i dag". Dát čielggadeapmi čájevii ahte maiddá tatarat/romaniálbmot 1900-logus gillájedje garra assimileringpolitihka Norgga eiseválddiin. Tatarat/romaniálbmot lea dovddahan stuorra duhtameahttuvuoda dasa mo eiseválddit leat čuovvolan dán. Sámediggi ávžžuha Norgga čuovvulit maiddá dán čielggadusa albma láhkai.

Persovnnalaš muitalusat

Sámediggi dovddaha ahte dáruiduhttinpolitihka ja dan váikkuhusaid birra leat seamma olu muitalusat ja vásáhusat, go leat olbmot geaidda dát politihka njulggut dahje eahpenjuolggut lea čuohcan. Sámediggi dovddaha ahte badjel 700 persovnnalaš muitalusa ja eará duodaštusa dán fáttá birra leat dál čohkkejuvvon, analyserejuvvon ja almmuhuvvon, muhto dovddaha maiddá ahte dat oktiibuot dagahit dušše oasáža dain olu muitalusain ja vásáhusain maid min álbmot lea šaddan vásihit. Sámediggi dovddaha ahte muhtun muitalusat ja duodaštusat leat láhpon agibeavái maid mii eat goasse boade diehtit, ja ahte leat guovllut Sámis mat eai leat namuhuvvon dahje váldon mielde Duohtavuoda- ja soabadankommišuvvna raportii. Danne Sámediggi dovddaha kommišuvvna barggu vuolggasadjin viidasit bargui. Sámediggi dovddaha maiddá ahte oallugat eai háliit juogadit iežaset vásáhusaid ja muitalusaid iešguđetge sivaidda geažil ja dan mii fertet doahttalit. Sámediggi giitá buohkaid geat leat juogadan ja geat boahhteáiggis sáhttet juogadit iežaset muitalusaid, vásáhusaid ja máhtu dáruiduhttima birra, ja ahte sin muitalusat sáhttet mielddisbuktit boahtevaš dutkama dán suorggis mii buvttuha ođđa máhtu min historjjá birra.

Kommišuvvna materiála hálddašeapmi

Duohtavuoda- ja soabadankommišuvvna čohkkejuvvon materiálas lea stuora árvo boahtevaš dutkamii. Materiálas leat persovnasensitiiva dieđut maid ferte dohkálaččat suodjalit. Sámediggi háliida konsulteret Arkiivadoaimmahagain materiála hálddašeami njulggadusaid birra ja earenoamážit dutkigeahčadeami rámmaid birra.

Sámedikki mielas lea buorre go kommišuvvna, kommišuvvna geahčadannjuolggadusain, čujuha Sámedikki etihkalaš njulggadusaide dearvvasvuodadutkama várás, mii mearriduvvui dievasčoahkkimis 2019:s (ášši 23/19), mat galget vuhtiváldit sámiid kollektiiva rievtti iešmearrideapmái. Sámediggi vuordá ahte Duohtavuoda- ja

soabadankommišuvnna arkiivamateriála hálddašeapmi lea bures siskkobealde álbmotrievtti, vai sihkarastá ahte materiála, mii guoská árbedihtui ja sámi servodahkii, dulkojuvvo riehta, ipmirduvvo, adno ja juogaduvvo gutnálaččat, seammás go doahttala ovttaskas olbmo vuoigatvuođaid iežas persovnnalaš mitalusaide.

Sámediggi bivdá ahte ii addo geahčadanlohpi Duohtavuođa- ja soabadankommišuvnna arkiivii ovdalگو Stuoradiggi lea meannudan ášši, ja čađahan konsultašuvnnaid Sámedikkiin arkiivamateriála geahčadannjuolggadusaid birra.

Dárbu viidásit duođašteapmái ja guorahallamii

Sámediggi dovddaha ahte eai buohkaid mielas leat sin mitalusat mitaluvvon doarvái bures raporttas, ja ahte eai buot bealit dáruiduhttimis ja dan váikkuhusain leat doarvái bures duođaštuvvon. Viidásit Sámediggi čujuha dasa ahte kommišuvdna ieš almmuha mángga dutkandárbbu. Sámediggi čujuha konkrehta dutkan- ja máhttodárbbuide mángga eará dievasčoahkkináššis raportta birra. Sámediggi ávžžuha Stuoradikki juolludit ollu ruđa viidásit duođaštanbargui ja dutkamii dáruiduhttima ja vearrivuođa birra.

Kommišuvdna lea kárten ahte dáruiduhttinpolitihkka, earret eará eanandoallokoloniserema ja mearrasámiid guolástusrivttiid goarideami bokte, lea mielddisbuktán eatnamiid ja resurssaid bistevas massima. Maiddái nubbi máilmmisoahti ja Finnmárkku bággoevakueren čuzii garrasit sámi álbmogii. Danne bivdá Sámediggi ahte nammaduvvo lávdegoddi mii galgá kártet makkár ekonomalaš váikkuhusaid dáruiduhttin ja vearrivuohta lea dagahan sámi álbmogii.

Sámedikki lahkoneapmi soabadeapmái

Sámediggi lea soabadeapmi bajitdási višuvdna. Soabadeapmi sáhtta dáhpáhuvvat mángga dásis, ovttaskas olbmuid, olbmuid, joavkkuid, ášahusaid ja bajit servodatdási gaskkas. Sámedikki rolla lea váikkuhit soabadeapmái buot dain dásiin.

Nugo dáruiduhttin fátmastii buot, nu ferte maiddái soabadeapmi fátmastit buot ja vuhtiiváldit eahpesymmetralaš váldegaskavuođaid ja fápmostruktuvrraid. Servodatdási soabadeami sisdoallu ferte leat vuoiggalašvuohta mii sihke buhtada ja rievdata vuogádaga, ja Sámediggi oavvilda ahte kommišuvnna raportta ferte čuovvulit ovdalaš vearrivuođa njulgema, dáláš vearrivuođa heaittiheami ja boahhtevaš vearrivuođa eastadeami bokte. Sámediggi ávžžuha danne Stuoradikki mearridit njulgendoaimbajijuid main mihttun lea olahit vuoiggalašvuođa, ja rievdatit struktuvrraid, lágaid ja guottuid maid dáruiduhttin lea dagahan.

Oassin njulgenproseassas ávžžuha Sámediggi nationála eiseváldiid, almmolaš ášahusaid ja buohkaid, geat leat sivalaččat vearrivuođas, dovddastit dan vearrivuođa. Sámediggi ávžžuha eambbogiid átnut ándagassii sis geat leat gillán dán vearrivuođa. Sámediggi oavvilda ahte ándagassii átnun, njulgen- ja rievdadandáhttu leat konstruktiivvalaš buorit mat rahpet geainnuid soabadeapmái, muhto ahte eai sáhte gal vuordit nuvttá ándagassii addojumi ruovttoluotta.

Sámediggi oaidná ahte váilevaš luohttamuš dájvá namuhuvvo raporttas, ja deattuha ahte luohttamuša ferte njulget vuoigatvuođavuđot lahkoneami bokte. Stáhta ferte doahttalit, suodjalit ja ollašuhttit sámiid vuoigatvuođaid. ON julggaštus álgoálbmotvuoigatvuođaid birra ferte leat soabadallama rámmán buot dásiin ja buot surggiid rastá.

Kommišuvdna deattuha ahte dáruiduhttima, diehtemeahttunvuođa, vaši, cielaheami ja vealaheami dihte ii leat diehttelas ahte olmmoš gohčoda iežas sápmelažžan dál. Dat ahte dan dahkat, mitala garra vuostálastinnávcca birra, dat ahte birget. Sámediggi guorrasa kommišuvnna ávžžuhussii atnit dán vuommi dihtomielalažžan raporta čuovvolemis.

Sámediggi deattuha ahte dárbbahuvvojit njulgendoaimmat maiddái eará surggiin go dat mat leat definerejuvvon piláraide. Dan vihta pilára ferte danne atnit unnimusdássin das mii ferte dahkkot, iige bidjat gáržžidemiid njulgenbargui.

Sámediggi eaktuda ahte leažžá go vejolaš olahit oktagaslaš ja kollektiiva soabadeami, ja mii gáibiduvvo joksán dihte dan, lea gažaldat mii boahá digaštallot guhkit áiggi ovddasguvlui.

Njulgemat ovttaskas olbmuide

Sámediggeráđđi oaivvilda ahte kommišuvdna duođašta ahte dáruiduhttin ja vearrivuotta ollislaččat lea dagahan dáruiduhttinvahágiid sámi álbmogii. Ovttaskasolbmuid dat mearkkaša olmmošlaš goluid ja masson gullevašvuoda sámi kultuvrii, ealáhusaide ja sámegielaide. Sámediggi oaivvilda ahte oassin njulgenbarggus fertejit buot sámit oažžut vejolašvuoda lahkoniid sápmelašvuohtii iežaset eavttuid vuodul. Dat mearkkaša ahte fertejit gávdnot fáldadagat, main sáhtá oahppat juoidá das maid lea massán. Dat ahte beassat leat oassin sámi searvevuodas beroškeahhtá makkár vuolggasaji sii leat ožžon dáruiduhttima maŋgel, lea guovddáš mihttu. Sámediggi deattuha ahte juohke sápmelaččas galgá leat vejolašvuotta hálddašit iežas sápmelašvuoda. Juohke sápmelaš, guhte deavdá eavttuid, lea maiddái bures bohtin Sámedikki jienastuslohkui.

Sámediggi oaidná ahte sáhtá šaddat dárbu buhtadussii ovttaskas olbmuid dáruiduhttima geažil, ja bivdá Stuoradikki fuolahit ahte dat dát čielggaduvvo viidáseappot.

Stuoradikki ovddasvástádus

Sámediggi guorrasa kommišuvdna vuordámušii ahte Stuoradikki ferte sihkarastit systemáhtalaš čuovvoleami doaimbajuiin, mat biddjojit johtui, ja soabadanbarggu ođasmahttimis. Iešguđetge servodataktevrrat fertejit ollislaččat ángiruššat, muhto nátionála eiseválddiin lea bajitdási ovddasvástádus. Sámediggi eaktuda ahte raportta ii sáhte čuovvulit dušše ovtta ovttaskas meannudeami dahje ovttaskas mearrádusa bokte.

Sámediggi čujuha dasa ahte Duohtavuoda- ja soabadankommišuvdna lei parlamentáralaš guorahallankommišuvdna, maid Stuoradikki nammadii oassin sin bearráigeahččandoaimmas. Danne Sámediggi ávžžuha Stuoradikki ásahit olgguldas orgána váikkuhangaskaoapmin mii bearráigeahččá mot Ráđđehus ja hálddašeapmi čuovvulit Duohtavuoda- ja soabadankommišuvdna raportta. Dat berre leat friddja orgána njulga Stuoradikki vuolde, nugo Stuoradikki eará bearráigeahččanorgánat. Sámediggi eaktuda beassat searvat orgána nammadeapmái ja dan mandáhta hábmemis. Lassin berre Stuoradikki bivdit Ráđđehusa jahkásaččat raporteret raportta čuovvoleami birra. Ulbmilin livččii ahte Stuoradikkis lea vuoddu árvvoštallat njulgendoaimmaid čadaheami, ja vejolašvuotta álggahit ođđa doaimmaid.

Dasto Sámediggi bivdá Stuoradikki geavahit iežas váikkuhangaskaomiid juolludeaddji ja láchkaaddi eiseváldin. Stáhta ferte gozihit iežas juridihkalaš geatnegasvuodaid láchit dili vai sápmelaččat besset sihkarastit ja ovddidit iežaset giela, kultuvrra ja servodateallima, ILO-konvenšuvdna 169 ja ON álgoálbmotjulggášusa mielde. Oassin divodanbarggus maŋgel dáruiduhttima Sámediggi bivdá Stuoradikki, juolludeaddji eiseváldin, láchit Sámediggái vejolašvuoda čadahit iežas rolla.

Sámediggi oaidná ahte hui ollu das mii bohtá ovdan raporttas, sihke fáttáid ja doaimmaevttohusaid hámis, leat áššit maid Sámediggi ovdal lea meannudan. Sámedikki viiddis doaimma mángga fágasuorggi siskkoibealde sáhtá dulkot njulgendoaimman, ovdamearkka dihte Sámedikki ángiruššan giela, kultuvrra ja ealáhusaid ovddas. Dasto lea Sámediggi váldoruhtadeaddji eanas doaimbajuiide sámi servodagas, mat veahkkinn njulgejit dáruiduhttima vahágiid. Dat muitala ahte dáruiduhttima ja vearrivuoda divodeapmi ferte mielddisbuktit Sámedikki nannema. Norgga eiseválddit fertejit guldalit Sámedikki, mii lea sápmelaččaid álbmotválljejuvnon orgána ja čájeha sámiid iešmearridanrievtti. Sámedikki politihkalaš ja hálddahaslaš návccaid ferte nannet, vai dat sáhtá čovdit buot daid barggaid maid sámi servodat dárbbasa.

Sámediggi eaktuda ahte Sámedikki dievasčoahkkinnmearrádusat raportta meannudemiiin leat láidesteadjinn Stuoradikki bohttevaš meannudeamis, ja lea gearggus konsulteret Stuoradikkiin dan birra. Viidásit lea Sámediggi gearggus váldit guovddáš rolla doaimbajuiid čadaheamis, muhto bidjá eaktun ahte stáhta, ovddasvástideaddji beallin, guoddá goluid. Geahča dievasčoahkkinnášši *Duohtavuotta ja soabadeapmi – Pilára 5: Njuolggadusaid implementeren* Stuoradikki geatnegasvuoda hárrái konsulteret sámi beroštumiid.

Sámediggi čujuha kommišuvdna govvideapmái das mot olu almmolaš doaimmat ja hálddašeami leat dagahan dáruiduhttima ja vearrivuoda, dego skuvladoaimmahat, alit oahpahasásahusat, hálddašanorgánat, dearvašvuoda- ja čálgoálvalusat, Mánáidsuodjalus ja rihkusfuolahus. Stuoradikki ferte bidjat láidestusaid viiddis searvamii raportta čuovvoleapmái ja čielga vuordámušaid dasa ahte sihke almmolaš ásahusat ja siviilaservodat čuovvulit raportta dainna lágiin ahte dovddastit dan vearrivuoda mii lea dahkon ja álggahit buorideaddji doaimbajuiid.

Sámediggi bivdá Stuoradikki čalmmustahttit álbmogii Norgga eiseváldiid ovdáneami ja ángiruššama, ovdamearkka dihte sierra neahttasuoddu bokte, mas oaidná njulgendoaimbajuiid ja mot daid čadahit. Das berre

maid ávžžuhit fylkkasuohkaniid, suohkaniid, siviilaservodaga ja earáid juogadit iežaset čuovvolanbarggu raportta hárrái, ja nu oazžut movttiideami guhtet guimmiineaset.

Suohkaniid ja fylkkasuohkaniid ovddasvástádus

Sámediggi dovddasta ahte geografiijas lei dadjamaš dáruiduhttinpolitihka ja dáruiduhttinproseassaid hábmemis ja čadaheamis. Danne leatge maid geográfalaš erohusat dáruiduhttima váikkuhusain, ja das makkár buorideaddji doaibmabijut dárbbahuvvojit. Sámediggi oaivvilda ahte lea dárbu dárkileabbo kártet báikkálaš dárbbuid, ja áigu danne geahčadit dáruiduhttinvahágiid ja divodandárbbuid sámi báikegottiin.

Sámediggi deattuha ahte suohkaniid ja fylkkasuohkaniid ánggiruššan divodit ja boahhteáiggis soabadit lea dehálaš, ja guorrasa kommišuvnna ávžžuhussii ahte suohkanat ja fylkkasuohkanat fertejit bidjat johtui báikkálaš proseassaid čuovvulan dihte raportta. Juohke sámi guovllu suohkan berre sierra analyseret mot dáruiduhttin lea váikkuhan sin suohkana álbmogii, ja bidjat johtui divodandoaimmaid.

Sámediggi čujuha eará dievasčoahkkinmearrádusaide duohtavuoda ja soabadeami birra, gos suohkaniid ja fylkkaid rolla čilgejuvvo vuđoleappot, ja gos sámi báikegottiid dáruiduhttinvahágiid ja divodandárbbuid boahttevaš geahčadeapmi čilgejuvvo. Stuuradiggi ferte fuolahit ahte suohkaniidda ja fylkkasuohkaniidda juolluduvvojit doarvái resurssat raportta čuovvoleapmái.

Buohkat fertejit veahkkin

Sámediggi čujuha dasa ahte mánggas sámi servodagas leat mielde nanneme ja ealáskahttime sámegiela, sámi kultuvrra ja eallinvuogi, ja huksemin šalddiid stuoraservodahkii. Stuuradikkis lea ovddasvástádus nannet sámi siviilaservodaga doarvái resurssaiguin, vai dat sáhttet joatkit iežaset buori barggu ja searvat divodanbargui ovddasguvlui.

Sámediggi guorrasa kommišuvnna ávžžuhussii viidát searvat soabadanprosessii, ja bovde viidát olu sámi ja ii-sámi aktevrraid eaktodáhtolašvuoda, dáidaga, kultuvrra, oskku ja vuoigjalašvuoda, dutkama ja oahpahusa siskkobealde searvat. Ii-sámi aktevrreat berrejit gullat sámi miellahtuid ja sámi jienaid dárbbuid ja oaiviliid iežaset surggiid siskkobealde, ja seammás dovdat iežaset ovddasvástádusa álggahit ja nannet divodandoaimmaid. Sámi servodat lea unni ja das leat unnán resurssat, ja dárbbasa buriid ovttasbargoguimmiid.

Eanetloguálbmoga vahágat

Sámediggi oaivvilda ahte mánggabealat servodat lea maiddá rikkis servodat. Dat mearkkaša ahte dáruiduhttin lea váikkuhan negatiivvalaččat maiddá eanetloguálbmogii, geain válđui eret oktavuoha sámi kultuvrii ja sámegillii, ja máhttu daid birra. Sámediggi čujuha ahte dološáiggi lei sápmelaččaid ja dáččaid gaskavuoha nu ahte sii dárbbasjedje ja veahkehedje nubbi nuppi ja ledje verddet. Dat ovtadássásašvuoha lea láhpon earret eará dáruiduhttinpolitihka dihte. Dat lea maid vahágin eanetloguálbmogii.

Sámediggi oaivvilda ahte eanetloguálbmoga massima earret eará ferte divvut máhtolašvuodain ja diđolašvuodain. Dat ii guoska dušše historjámáhtolašvuhtii, muhto maiddá diđolašvuoha dáruiduhttinpolitihka struktuvrralaš váikkuhusaid hárrái. Sihke dáčča ja sámi álbmot ferte oazžut máhtolašvuoda ipmirdit dáid struktuvrraid duogáza, vai máhttet identifiseret daid seamma struktuvrraid dálá servodagas.

Stáhtarájiid rolla

Sámi álbmot lea njealji riikka álbmot, ja sii leat vásihan assimilašuvnna ja vealaheami buot riikkain. Sámediggi dovddaha ahte Norgga dáruiduhttinpolitihka ja vearrivuoha lea čuohcan maiddá Ruođa, Suoma ja Ruošša sápmelaččaide, earret eará go mánggas leat massán vuoigatvuodaid, eatnamiidda ja resurssaide beassama Norggas ja go bearrašat leat háddjejuvvon ja verddevuoha billašuvvan.

Dáruiduhttima divodeapmi ferte maiddá mielddisbuktit divodeami dain váikkuhusain maid rádjegeassimat dahke. Sámediggi guorrasa kommišuvnna rávvagiidda geahčadit Ruođa ja Suoma proseassaid, ja ávžžuha Stuuradikki fuolahit oktasaš davviriikkalaš čuovvolanproseassa lagas ovttasbargguin buot golmma riikka sámedikkiiguin. Sámediggi čujuha maiddá dievasčoahkkináššái 10/22 Rájáid njeaidin Sámis.

Lassi buorideaddji doaibmabidju nannen dihtii ovttasdoaibmama stáhtaid rájáid rastá, sáhtta leat ásahit Sámi Parlamentáralaš Ráđi bastevaš hálddahusa.

Min oktasaš dáruiduhttin- ja vearrivuodahistorjja gaskkusteapmi

Doaibmabidju 4.1 Kommišuvdna evttoha ásahtit nátionála gelbbolašvuodaguovddáža dáruiduhttinpolitihka ja vearrivuoda birra, mas lea ovddasvástádus dutkamis, duodašteamis, gaskkusteamis ja soabadanbarggus.

Sámedikki mielas lea dat evttohus buorre, ja doarju kommišuvnna árvvoštallama ahte eanetlogu máhtu lokten dáruiduhttima ja dan váikkuhusaid birra lea eaktun boahttevaš soabadeapmái. Sámediggi háliida deattuhit ahte gaskkusteapmi sápmelaččaid, sámegielaideid, sámi kultuvrra ja servodateallima birra ferte leat oassin das, ja ahte dat gaskkusteapmi ferte čájehit ahte sápmelaččat leat okta álbmot njealji riikkas, ja ahte mii leat vásihan assimilašuvnna ja vealaheami buot riikkain.

Sámediggi deattuha ahte dát máhttu ferte leat olámuttus olles riikka álbmogii, ja oaivvilda danne ahte digitála gaskkusteapmi ferte leat gelbbolašvuodaguovddáža váldodoaimma.

Sámediggi deattuha viidáseappot ahte sidjiide, geaidda dáruiduhttin lea guoskan, lea dehálaš fállat vejolašvuoda oahpásnuvvat iežaset historjái, sin iežaset gillii. Miehta Sámi dárbbášuvvojit maiddáái báikkit, gos sáhtta muitit ja reflekteret dáruiduhttima, dikšun dihtii morraša ja massima. Sámediggi háliida dan oktavuodas deattuhit dan máhtu ja vásáhusa mii sámi ásaahasain juo lea dáruiduhttima ja sámi fáttáid birra dutkamis, duodašteamis ja gaskkusteamis.

Sámediggi oaivvilda ahte nátionála gelbbolašvuodaguovddáža ásaheapmi dáruiduhttima ja vearrivuoda birra ferte čuovuhit dálá sámi ásaahasaid duohta nannema ja doaibmabijuid ásaahushuksema dain guovlluin gos dál eai leat sámi ásaahasat.

Ferte maid cegget odđa doarjjaortnega man vuodul nuorat miehta riikka ožžot vejolašvuoda mátkkoštit skuvlamátkkiide ja oahppat dáruiduhttima birra.

Sámediggi čujuha kommišuvnna evttohussii ahte gelbbolašvuodaguovddáš berre ovttasbargat Arkiivadoaimmahagain persovnnalaš muitalusaid gaskkustemiin, maid kommišuvdna lea ožžon, ja oaivvilda ahte Sámi arkiivvas ja Digitálaarkiivvas berre leat guovddáš rolla dan barggus. Sámediggeráđđi guorrasa kommišuvnna evttohussii ahte guovddáš galgá hálddašit dáidagiid maid kommišuvdna geigii Stuoradiggái.

Sámediggi ávžžuha Stuoradikki juolludit dárbbášlaš resurssaid dasa, ja fuolahit viidásit guorahallama das mot doaibmabiju sáhtta duohtandahkat buoremus lágiin. Čielggadeamis ferte vuhtiiváldit dárbbu gaskkusteapmái miehta riikka. Dat ferte dahkkot lagas ovttasbargguin Sámedikkiin.

Sámediggi doarju muđui Sámediggeráđi árvalusa.

Ášši meannudeapmi loahpahuuvui 06.03.24 dii. 15.10